

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2022*”
materiāli
(2022. gada 14.–15. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2022*”
(14th–15th October, 2022)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2023

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2023. gada 14. februārī, protokols Nr. 3.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2022" materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2023. 68 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. V. Meņšikovs (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors

Vadošā pētniece, Dr. oec. V. Špilova (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)

Prof., PhD Dz. Iliško (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)

Prof., Dr. iur. J. Teivāns-Treinovskis (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)

Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. A. Vorobjovs (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)

Asoc. prof., Dr. oec. L. Aleksejeva (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Doc., Dr. iur. N. Jefimovs (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Vadošā pētniece, Dr. oec. V. Komarova (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Vadošā pētniece, Dr. oec. O. Lavriņenko (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., Dr. hab. sc. soc. A. Matulionis (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)

Prof., Dr. hab. M. Piotrowska-Trybull (Varšavas Valsts aizsardzības universitāte, Polija)

Asoc. prof., Dr. iur. J. Neimanis (Latvijas Universitāte, Latvija)

Pētniece, Dr. psych. M. Ņesterova (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Doc., Dr. paed. I. Ostrovska (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., Dr. sc. soc. M. J. Šoutena (Beira Interior universitāte, Portugāle)

Pētniece, Dr. oec. O. Ruža (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., Dr. iur. V. Zahars (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Prof., Dr. iur. V. Zahars (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., Dr. iur. J. Teivāns-Treinovskis (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Doc., Dr. iur. N. Jefimovs (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2022. gada 14.–15. oktobris) materiāli: universitātes zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārvalstu sadarbības augstskolu zinātnieku raksti tiesību nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:

Electronic Journals Library of University of Regensburg.

SATURS / CONTENTS

<i>Nikolajs Jefimovs</i> (Latvija) KAPITĀLSABIEDRĪBAS VALDES JĒDZIENA TIESISKAIS UN ETIMOLOĢISKAIS PAMATS	5
The legal and etymological basis of the concept of the board of the company	
<i>Aldona Kīpāne</i> (Latvija) INDIVĪDA DROŠĪBAS KRIMINOLOĢISKĀS PROBLĒMAS: BAILES NO NOZIEDZĪBAS	13
The criminological challenges of individual security: fear of crime	
<i>Jolanta Rimša-Auguzeviča</i> (Latvija) BĒRNU TIESĪBAS UZ SAVU ATTĒLU	35
Children's rights to their image	
<i>Igors Trofimovs</i> (Latvija) KRĪZE UN TO IZRAISOŠIE FAKTORI. KRĪZES VADĪBA LATVIJĀ	45
Crisis and the factors causing it. Crisis management in Latvia	
<i>Ruta Velika</i> (Latvija) NOLAIDĪBAS UN VARDARBĪBAS PRET BĒRNU TIESISKIE ASPEKTI	53
Legal aspects of neglect and violence against children	
Ziņas par autoriem / About authors	63
Vispārīgās prasības zinātniskam rakstam	64
General requirements for the paper	66

KAPITĀLSABIEDRĪBAS VALDES JĒDZIENA TIESISKAIS UN ETIMOLOĢISKAIS PAMATS

Valde ir kapitālsabiedrības izpildinstitūcija. Tas galvenā funkcija ir sabiedrības operacionālās darbības organizācija ar mērķi gūt peļņu. Kapitālsabiedrības valdes jēdziena zinātniskā izpratne ir ietverta vairāku starptautiski atzītu zinātnieku darbos. Kapitālsabiedrības valdes jēdziena izpēte ir atkarīga no dažādām metodoloģiskā rakstura pieejas formām, kas pārsvarā balstas uz jēdziena tiesisko un etimoloģisko izpratni. Minētās pieejas formas ir piesaistītas jēdziena tvērumam, kas tiek noteikts atkarībā no tiem mērķiem un uzdevumiem, kuri tiek uzlikti valdei kā sabiedrības izpildinstitūcijai, kā arī no likumdevēja subjektīvās izpratnes par jēdziena būtību.

Pētījuma mērķis – izpētīt valdes jēdziena tiesisko un etimoloģisko pamatu.

Pētījuma uzdevumi – noteikt valdes jēdziena tiesiskās definīcijas elementus, noteikt valdes jēdziena etimoloģisko pamatu, izstrādāt vienotu valdes jēdziena definīciju.

Pētījuma problēma – valdes jēdziena tiesiskā definīcija neietver sevī visus etimoloģiskos elementus, kas raksturo valdes darbību.

Pētījuma novitāte – publikācijas ietvaros tika noteikti elementi, kas raksturo valdes jēdziena tiesisko un etimoloģisko pamatu.

Galvenais secinājums – valdes jēdziena tiesiskā definīcija neietver sevī visus elementus, kas raksturo jēdziena etimoloģisko pamatu, līdz ar to jēdziena tiesisko definīciju ir nepieciešams precizēt.

Atslēgas vārdi: kapitālsabiedrības valdes jēdziens, valdes jēdziena tiesiskais pamats, valdes jēdziena etimoloģiskais pamats, valdes kompetences.

Kapitālsabiedrības valdes tiesisko definīciju nosaka divi normatīvie akti: Komerclikums un Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums. Komerclikuma 221. panta pirmā daļa paredz, ka sabiedrības ar ierobežotu atbildību valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību. Līdzīgu definīciju paredz arī Komerclikuma 301. panta pirmā daļa, kas nosaka akciju sabiedrības valdes jēdzienu.

Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums, kas nosaka valstij vai pašvaldībām piederušo kapitālsabiedrību darbības tiesiskos pamatus, precizē valdes jēdziena tiesisko definīciju, uzsvāru liekot uz sabiedrības kopīgo pārstāvību. Proti, likuma 80. pants nosaka, ka sabiedrības ar ierobežotu atbildību valde ir sabiedrības izpild-

institūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību kopīgi. Līdzīgi Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 113. pantā tiek definēta arī akciju sabiedrības valde. Autora ieskatā norāde uz kopīgās pārstāvības esamību ir izskaidrojama ar valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrību vadības aspektiem – šajās sabiedrībās valdes sastāvs parasti neaprobežojas ar vienu valdes locekli. Līdz ar to likumdevējs imperatīvi ir norādījis, ka vairāki valdes locekļi var pārstāvēt kapitālsabiedrību tikai kopīgi, nevis atsevišķi. Tādējādi visi lēmumi valdes sēdēs tiek pieņemti tikai koleģiāli.

Komerclikuma 301. pants detalizēti apraksta tās kapitālsabiedrības darbības jomas, kurās valdei ir noteikta personiskā atbildība. Proti, valde pārziņa un vada sabiedrības lietas, atbild par sabiedrības komercdarbību un likumam atbilstošu grāmatvedību, kā arī pārvalda sabiedrības mantu un rīkojas ar tās līdzekļiem atbilstoši normatīvajiem aktiem, statūtiem un akcionāru sapulces lēmumiem. No minētā izriet, ka valde pēc būtības ir atbildīga par visiem procesiem, kas notiek kapitālsabiedrības veiktās komercdarbības ietvaros. Dotajā gadījumā pat nav svarīgi, vai sabiedrības valde pati aktīvi piedalās minētajos procesos, vai to dara kapitālsabiedrības darbinieki un sadarbības partneri.

Zvērinātu advokātu biroja “Sorainen” juristi Zane Paeglīte un Toms Vilnis, analizējot valdes locekļu pienākumu apjomu, secināja, ka valdes loceklim kapitālsabiedrības vadīšanā ir jāievēro:

- normatīvie akti (tas nozīmē, ka atkarībā no komercdarbības jomas, atsevišķi pienākumi var izrietēt no konkrētās jomas regulējošiem normatīvajiem aktiem);
- kapitālsabiedrības statūti, kas var paredzēt papildus norādes un ierobežojumus valdes loceklim kapitālsabiedrības darbības vadīšanā;
- dalībnieku (akcionāru) un padomes (jā tāda izveidota) sapulces lēmumi, un te būtisks aspekts ir, lai šādi lēmumi būtu likumīgi;
- valdes loceklim ir jābūt lojālam pret kapitālsabiedrību un jāizvairās no interešu konflikta situācijām (Paeglīte, Vilnis 2016).

Autors norāda, ka kapitālsabiedrības valdes jēdziena izpēte, par pamatu ņemot tās atbildības jomas, neizslēdz iespēju izmantot citas izpētes metodes. Dotajā gadījumā pastiprinātu uzmanību būtu jāpievērš jēdziena etimoloģiskajam, nevis tiesiskajam aspektam.

Veicot parādības etimoloģisko izpēti, kapitālsabiedrības valdes jēdzienu būtu jāpiesaista tās galvenajai saturiskajai jēgai. Šajā sakarā ir nepieciešams norādīt, ka pasaules zinātne ir uzkrājusi ievērojamu datu masīvu par valdes jēdzienu, kuru var apkopot atsevišķās teorijās un

koncepcijās. Pirms prezentēt autora redzējumu jautājumā par kapitālsabiedrības valdes jēdziena etimoloģisko būtību, īsumā aplūkosim galvenās pieejas valdes jēdziena pētīšanai.

Aprakstošās pieejas pamatā (Nadler 2004) ir tādi elementi kā darba attiecības, mijiedarbība, kompetence, komunikācija un iesaistīšanās. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valde tiek definēta kā profesionālā komanda, kas ir kompetenta, koordinēta, koleģiāla un savā darbībā ir orientēta uz mērķu sasniegšanu. Efektīva kapitālsabiedrības valde nodrošina vadību nevis uzņēmumam, bet gan pārējiem valdes locekļiem, ļaujot tiem darboties kā augstākajai lēmējinstītuīcijai organizācijā (Shekshnia 2018). Kapitālsabiedrības valdes lēmumu pieņemšana ir koleģiāls un cieši izvērtēts process, par kura organizāciju ir atbildīgs valdes priekšsēdētājs, kas pastāvīgi komunicē ar pārējiem valdes locekļiem, uzzina no viņiem viedokļus un saņem padomus, nobeigumā tiek pieņemts lēmums (Martin 2018).

Transformatīvās pieejas pamatā ir tādi elementi kā stratēģija, kapitālsabiedrības vērtība, mērķi un vadība. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valde tiek definēta kā uzņēmuma vadības struktūras sastāvdaļa, kas izstrādā kapitālsabiedrības darbības stratēģiju un nosaka darbības virzienu. Transformatīvā pieeja norāda, ka kapitālsabiedrības valde ir padomdevēja instītuīcija, kas izstrādā rekomendācijas pārējiem vadības līmeņa speciālistiem par kapitālsabiedrības attīstības virzieniem. Padotie speciālisti – kapitālsabiedrības darba ņēmēji, kļūst par valdes pilnvarotām personām, patstāvīgi izstrādājot un ieviešot dzīvē valdes nodefinēto kapitālsabiedrības attīstības virzienu sasniegšanas ceļus (Wommack 1979).

Problēmu risināšanas pieejas pamatā ir tādi elementi kā neparedzamība, kompetence, efektīva pārvaldība un ilgtspējīga darbība ilgtermiņā. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valde tiek definēta kā izpildu instītuīcija, kuras galvenais mērķis ir risināt kompleksas komercdarbības problēmas, veidot kompetento speciālistu sadarbības paneļus, kā arī uzlabot kapitālsabiedrības darba rezultātus. Kapitālsabiedrības valdē tiek iesaistīti kompetenti speciālisti ar lielu praktisko darba pieredzi, atbilstošu izglītību, plašiem sakariem uzņēmuma darbības nozarē. Valdes darbības galvenais mērķis ir kapitālsabiedrības vērtības (kapitalizācijas) paaugstināšana, cenšoties ilgtermiņa pastāvīgi celt uzņēmuma mantisko un nemantisko vērtību (Hesketh, Sellwood-Taylor, Mullen 2020). Problēmu risināšanas pieeja kapitālsabiedrības valdes jēdzienā uzsver valdes locekļu kompetenci un zināšanas.

Konkurētspējīgas pieejas pamatā ir tādi elementi kā sadarbība, konkurence, organizēšanas spējas un mērķis. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valde darbojas kā uzņēmumā notiekošo procesu organizētāja. Valdes darbības mērķis ir domāt par vadītās kapitālsabiedrības pastāvīgu attīstību, regulāri sasaukt sapulces ar mērķi radīt jaunas progresīvas idejas. Kapitālsabiedrības valde tiek uzskatīta par neatņemamu uzņēmuma struktūras sastāvdaļu, kuras galvenā interese ir kreatīvu un inovatīvu procesu, ideju formulēšana, kas ir unikāli un konkurētspējīgi salīdzinājumā ar konkurentu idejām (Prince 1969).

Veicinošās pieejas pamatā ir tādi elementi kā process, ilgtspēja, produktu/pakalpojumu klāsts, vide, kultūra, intereses un risinājums. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valde tiek definēta kā kapitālsabiedrības izpildu institūcija, kuras galvenais darbības mērķis ir akcionāru interešu apmierināšana, nodrošinot uzņēmuma dzīvotspēju ilgtermiņā. Veicinošajā pieejā kapitālsabiedrības valde ņem aktīvu lomu, kontrolējot uzņēmumā notiekošos procesus. Kontroles process izpaužas kapitālsabiedrības darbības mērķu definēšanā, kontrolējot, kādā veidā tiks sasniegti nospraustie mērķi. Veicinošās pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valde regulāri ziņo akcionāriem par kapitālsabiedrības darba rezultātiem (Nooyi, Govindarajan 2002).

Analītiskās pieejas pamatā ir tādi elementi kā orientēšana uz rezultātu, vērtības, stratēģija un kompetence. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valdi definē kā uzņēmuma dzinējspēku, kas ir atbildīga par finanšu pārskatu sagatavošanu un pārskatīšanu, revīzijas darbību veikšanu, ar mērķi nodrošināt kapitālsabiedrības efektīvu darbību. Analītiskajā pieejā kapitālsabiedrības valde organizē un veic uzņēmuma auditu, sagatavo pārskatus kapitālsabiedrības akcionāriem par darbības finansiālajiem rezultātiem. Iekšējās korporatīvās kultūras un vērtību noteikšana, ko veic kapitālsabiedrības valde, ir galvenais analītiskās pieejas komponents (O'Kelley, Neal 2020).

Ietverošās pieejas pamatā ir tādi elementi kā darbinieku vajadzības, risinājums, vērtības un mērķis. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valdi definē kā kapitālsabiedrības akcionāru uzticības personu, kas risina uzņēmuma saimnieciskos jautājumus, formulē un īsteno personāla politiku, kā arī veido kapitālsabiedrības korporatīvo kultūru un vērtības. Ietverošajā pieejā kapitālsabiedrības valdē cenšas iesaistīt pēc iespējas plašāku subjektu loku operatīvo uzdevumu risināšanā. Valde koncentrējas arī uz kapitālsabiedrības vērtību noteikšanu, pēta personāla (darba ņēmēju) attieksmi pret korporatīvo kultūru, pasniedz informāciju par kapitālsa-

biedrības darbības mērķiem uzņēmuma darbaņēmējiem. Kapitālsabiedrības valdei pēc iespējas mazāk jāiejaucas uzņēmuma funkcionēšanas procesā, iesaistoties tikai pēc akcionāru vai darbaņēmēju pieprasījuma (Lytkina Botelho, Kos 2020).

Vērtējošās pieejas pamatā ir tādi elementi kā novērtējums, intereses, mērķi un rezultāts. Šīs pieejas ietvaros kapitālsabiedrības valdi definē kā institucionālās struktūras elementu, kas nedefinē kapitālsabiedrības darbības mērķus, sadala pienākumus starp uzņēmuma darbaņēmējiem, novērtē kapitālsabiedrības darba rezultātus un ziņo par tiem kapitālsabiedrības akcionāriem. Vērtējošajā pieejā kapitālsabiedrības valde koncentrējas uz vairākuma akcionāru nosprausto kapitālsabiedrības darba rezultātu sasniegšanu. Obligāti tiek ņemtas vērā arī pārējo pušu (darbaņēmēju, mazākuma akcionāru u.c.) intereses, kas tiek iekļautas korporatīvajā darbības stratēģijā, atbildības sistēmā un apkārtējās vides politikā (Paine, Srinivasan 2019).

Apkopojot galvenās pieejas, var secināt, ka katras koncepcijas pamatā ir viena kapitālsabiedrības valdes definīcija, kura lielā mērā ir primārais aspekts kapitālsabiedrības valdes jēdziena būtības noskaidrošanā. Ir acīmredzams, ka šīs definīcijas atšķiras viena no otras. Turklāt dažas no definīcijās minētajām fundamentālām īpatnībām var būt pat pretrunā ar citu definīciju (it sevišķi attiecībā uz kapitālsabiedrības valdes kompetenci, aktivitātēm, lomu kapitālsabiedrībā). Tādējādi, veidojot vienotu kapitālsabiedrības valdes definīciju, jāizvairās no valdes jēdziena jebkāda veida sašaurināšanas, kas automātiski izslēgtu no jēdziena tvēruma veselu virkni pazīmju.

Autors norāda arī uz to, ka publikācijā apskatītās galvenās pieejas valdes jēdziena pētīšanai, nekādā veidā nekolidē ar jēdziena tiesisko izpratni, kuras pamatā bija normatīvajos aktos noteiktās valdes atbildības jomas. Dotajā gadījumā primāri būtu jāruna tikai par jēdziena tiesiskās izpratnes paplašināšanu, paredzot citus normatīvajos aktos tieši neminētos elementus.

Valdes jēdziena etimoloģiskā būtība ietver sevī jēdziena tiesiskās izpratnes un galveno pētīšanas pieeju kopsavilkumu. Balstoties uz definējamās parādības pazīmēm, struktūru un loģiskumu, kas ir atvasināti no valdes jēdziena tiesiskās izpratnes un publikācijā apskatītām jēdziena galvenām pētīšanas pieejām, darba autors piedāvā etimoloģiski definēt kapitālsabiedrības valdi kā izpildinstitūciju, kas veic kapitālsabiedrības operacionālo vadību, isteno kapitālsabiedrības akcionāru un padomes (ja tāda ir izveidota) nedefinētos mērķus un uzdevumus, rūpējas par

kapitālsabiedrības un tās akcionāru interesēm, kā arī savā darbā vadās pēc normatīvo aktu priekšrakstiem.

Ņemot vērā augstāk minēto, kapitālsabiedrības valdes jēdziens sastāv no šādiem elementiem: 1) kapitālsabiedrības operacionālā vadība; 2) kapitālsabiedrības akcionāru un padomes (ja tāda ir izveidota) nedefinētie mērķi un uzdevumi; 3) rūpes par kapitālsabiedrību un tās akcionāru interesēm; 4) kapitālsabiedrības valdes atbildība akcionāru priekšā par nedefinēto mērķu sasniegšanu, uzdevumu izpildi un interešu ievērošanu; 5) normatīvo aktu priekšrakstu ievērošana.

Ievērojot to, ka valdes jēdziena tiesiskā izpratne ir nesaraunami saistīta ar jēdziena galvenām pētīšanas pieejām, kā arī ņemot vērā publikācijā noteiktos valdes elementus, autors piedāvā paplašināt Komerclikumā un Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likumā noteikto valdes definīciju. Valdes tiesiskajā definīcijā ir jāiekļauj tādi elementi, kā rūpes par kapitālsabiedrību un tās akcionāru interesēm, kapitālsabiedrības valdes atbildība akcionāru priekšā par nedefinēto mērķu sasniegšanu, uzdevumu izpildi un interešu ievērošanu, kā arī normatīvo aktu priekšrakstu ievērošana. Autors piedāvā neiekļaut valdes jēdziena tiesiskajā definīcijā tādu elementu, kā kopīga pārstāvība. Minētais elements ierobežo kapitālsabiedrības īpašnieku tiesības pašiem noteikt valdes pārstāvības kārtību, kas varētu būt gan kopīga, gan patstāvīga.

Ievērojot augstāk minēto, valdes jēdziena precizētās tiesiskās definīcijas piemērs varētu izskatīties šādi: “Valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību, rūpējas par sabiedrību un tās akcionāru interesēm, ir atbildīga akcionāru priekšā par nedefinēto mērķu sasniegšanu, uzdevumu izpildi un interešu ievērošanu, kā arī savā darbā ievēro normatīvo aktu priekšrakstus”.

Bibliogrāfija

- Hesketh A., Sellwood-Taylor J., Mullen S. (2020) *Are You Ready to Serve on a Board?* Pieejams: https://hbr.org/2020/01/are-you-ready-to-serve-on-a-board?referral=03759&cm_vc=rr_item_page.bottom (skat. 13.02.2022). (In English).
- Komerclikums. LV, 158/160, 13.04.2000. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/5490-komerclikums> (skat. 13.02.2022). (In Latvian).
- Lytkina Botelho E., Kos S. (2020) *Unexpected Companies Produce Some of the Best CEOs.* Pieejams: <https://hbr.org/2020/01/unexpected-companies-produce-some-of-the-best-ceos> (skat. 13.02.2022). (In English).

- Martin R. L. (2018) *The Board's Role in Strategy*. Pieejams: https://hbr.org/2018/12/the-boards-role-in-strategy?referral=03759&cm_vc=rr_item_page.bottom (skat. 13.02.2022). (In English).
- Nadler D. A. (2004) *Building Better Boards*. Pieejams: <https://hbr.org/2004/05/building-better-boards> (skat. 13.02.2022). (In English).
- Nooyi I., Govindarajan V. (2002) *Becoming a Better Corporate Citizen*. Pieejams: <https://store.hbr.org/product/becoming-a-better-corporate-citizen/r2002g?sku=R2002G-HCB-ENG> (skat. 13.02.2022). (In English).
- O'Kelley R., Neal P. J. (2020) *Top Boards Do These 4 Things Differently*. Pieejams: <https://hbr.org/2020/02/top-boards-do-these-4-things-differently> (skat. 13.02.2022). (In English).
- Paeglīte Z., Vilnis T. (2016) *Kādi ir valdes locekļu pienākumi*. Pieejams: <https://lvportals.lv/e-konsultacijas/9623-kadi-ir-valdes-loceklu-pienakumi-2016> (skat. 14.02.2022). (In Latvian).
- Paine L. S., Srinivasan S. (2019) *A Guide to the Big Ideas and Debates in Corporate Governance*. Pieejams: <https://hbr.org/2019/10/a-guide-to-the-big-ideas-and-debates-in-corporate-governance> (skat. 13.02.2022). (In English).
- Prince G. M. (1969) *How to Be a Better Meeting Chairman*. Pieejams: https://hbr.org/1969/01/how-to-be-a-better-meeting-chairman?referral=03759&cm_vc=rr_item_page.bottom (skat. 13.02.2022). (In English).
- Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums. LV, 216, 16.10.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/269907-publiskas-personas-kapitala-dalu-un-kapitalsabiedrību-parvaldības-likums> (skat. 13.02.2022). (In Latvian)
- Shekshnia S. (2018) *How to Be a Good Board Chair*. Pieejams: https://hbr.org/2018/03/how-to-be-a-good-board-chair?referral=03759&cm_vc=rr_item_page.bottom (skat. 13.02.2022). (In English).
- Wommack W. W. (1979) *The Board's Most Important Function*. Pieejams: https://hbr.org/1979/09/the-boards-most-important-function?referral=03759&cm_vc=rr_item_page.bottom (skat. 13.02.2022). (In English).

The legal and etymological basis of the concept of the board of the company

Summary

The board is an executive body of a company. Its main function is the organization of the company's operational activities in order to get profit. The scientific understanding of the concept of the board of a company is contained in the works of several internationally recognized scientists. The study of the concept of the board of a company depends on various forms of methodological approaches, which are mostly based on the legal and etymological understanding of the concept. The mentioned forms of approach are tied to the scope of the concept, which is determined depending on the goals and tasks, that are imposed on the board as the executive body of the company, as well as on the legislator's subjective understanding of the essence of the concept.

The purpose of the research is to investigate the legal and etymological basis of the concept of the board.

Research tasks – to determine the elements of the legal definition of the concept of the board, to determine the etymological basis of the concept of the board, to develop a unified definition of the concept of the board.

Research problem – the legal definition of the board concept does not include all the etymological elements, that characterize the board's activity.

The novelty of the research – within the framework of the research, the elements that characterize the legal and etymological basis of the concept of the board were determined.

The main conclusion – the legal definition of the concept of the board does not include all the elements, that characterize the etymological basis of the concept, therefore the legal definition of the concept needs to be clarified.

Key words: the concept of the board of a company, the legal basis of the concept of the board, the etymological basis of the concept of the board, competences of the board.

INDIVĪDA DROŠĪBAS KRIMINOLOĢISKĀS PROBLĒMAS: BAILES NO NOZIEDZĪBAS

Postmodernā sabiedrība tiek raksturota kā nedrošības un nenoteiktības laiks, attēlojot mūsdienu sabiedrību ar jēdzieniem – nedrošība; nenoteiktība; risks; bailes. Riska sabiedrībā pastāv daudzi apzināti un neapzināti tehnoloģiskas un sociālas izcelsmes riski. Autore pēta kriminoloģisko kategoriju “bailes no noziedzības”, analizējot to indivīda līmenī.

Pētījuma mērķis ir, raksturojot kriminoloģisko kategoriju “bailes no noziedzības”, atklāt tās kriminoloģisko problēmu tvērumu.

Pētījuma uzdevumi ir izanalizēt drošības konceptu, noziedzības jēdzienu un bailes no noziedzības kriminoloģisko ietvaru.

Pētījuma problēma galvenokārt ir saistīta ar to, ka pasaulē notiekošie procesi rada jaunus noziedzīgus nodarījumus un noziedzības veidus, kas savukārt rada nepieciešamību pastāvīgi pilnveidot tiesībsargājošo iestāžu un sabiedrības metodes cīņai ar noziedzību.

Pētījuma novitāte – pētāmā fenomena kriminoloģisko aspektu novērtēšanai un jauno koncepciju izstrādei, autore plaši analizēja teorētiskās nostādnes, speciālo literatūru, pašmāju un ārvalstu speciālistu viedokļus, rakstu krājumu materiālus un periodikas materiālus.

Galvenie secinājumi – autore atzīst, ka pasaulē notiekošie procesi ir pamats pārmaiņām noziedzīgajā vidē, radot jaunus noziedzīgus nodarījumus un noziedzības veidus. Jaunu kriminoloģijas apakšnozaru evolūcija ir determinēta ar objektīviem, sabiedriski būtiskiem procesiem.

Pētījuma izstrādē izmantotas zinātniskās pētniecības metodes: kontentanalīze, analītiskā, induktīvā un deduktīvā pētniecības metode.

Atslēgas vārdi: nedrošība, riska sabiedrība, noziedzība, bailes no noziedzības.

Postmodernā sabiedrība tiek raksturota kā nedrošības un nenoteiktības laiks, attēlojot mūsdienu sabiedrību ar jēdzieniem – nedrošība; nenoteiktība; risks; bailes. Socioloģijas profesors Zigmunds Bauman (Zygmunt Bauman) runā par postmoderno “prāta stāvokli”, kas pārņemts ar nemitīgu nākotnes “briesmu paredzēšanu” (Bauman 1993). Jēdziens “riskā sabiedrība” lietots, lai raksturotu sabiedrību, kuru mūsdienās apdraud cilvēku darbība un modernizācijas procesi, kā arī to, kādā veidā sabiedrība reaģē uz mūsdienu riskiem. Riska sabiedrībā pastāv daudzi apzināti un neapzināti tehnoloģiskas un sociālas izcelsmes riski. Pasaulslavenais sociologs profesors Dr. Ulrihs Beks (Ulrich Beck) parāda, ka

mūsdienu cilvēks dzīvo pasaulē, kurā arvien vairāk briesmu – gan tādas, kuras pastāvējušas jau iepriekš, bet nav apzinātas, gan jaunas. Varam piekrist profesora U. Beka atziņai, ka riski pēdējo gadu laikā ir pieņēmuši jaunu nozīmi un apveidus. Riska sabiedrība ir tāda sabiedrība, kurā cilvēki savas darbības vai bezdarbības rezultātā ir radījuši tādas sistēmas, kas var pavērsties pret visu cilvēci un pat to iznīcināt (Beck 2006).

Dažādi sociālās dzīves aspekti ir organizēti balstoties uz riska paredzēšanu un prognozei atbilstošu rīcību. Justīcijas sistēma nav izņēmums, un līdzīgi kā citas sociālās problēmas arī noziedzības problēma tiek uzlūkota kā riskus saturoša. Dažādu organizāciju un institūciju prakses, tai skaitā tās, kas vērstas uz noziedzības problēmas ierobežošanu, lielā mērā raksturo aktīvi centieni aptvert šos riskus – atklāt, paredzēt, novērtēt, pēc tam tos kontrolēt un ierobežot (Zavackis 2014).

Kriminalitāte ir viens no elementiem, kas būtiski iedarbojas uz indivīda, grupas un valsts drošības stāvokli. Noziedzīgas rīcības rezultātā būtiski tiek ietekmēta indivīda un sabiedrības drošības izjūta. Noziedzības tendences un attīstību ietekmē gan globalizācijas process, gan informācijas tehnoloģiju attīstība. Jaunās tehnoloģijas nodrošina jaunu un efektīvāku noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (Joyce 2012). Pasaulē notiekošie procesi ir pamats pārmaiņām noziedzīgajā vidē, radot jaunus noziedzīgus nodarījumus un noziedzības veidus. Autore akcentē, ka “pieaugot cilvēces atkarībai no kibertelpas, no informācijas tehnoloģiju resursiem, mainās arī cilvēces eksistences vide” (Vilks 2013). Noziedzības novēršanas un kriminālās tiesvedības kongresā Dohā (12.–19.04.2015.) par noziedzības raksturīgu pazīmi atzītas jaunas un īpašas noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas metodes.

Mūsdienu kriminoloģija ir zinātne, kas vienmēr ir atvērta jaunu virzienu izpētei, citu zinātņu novērtējumam, jaunas metodoloģijas apgūšanai un ieviešanai (Young 2011). Noziedzības novēršana ir atzīta par svarīgu līdzekli iedzīvotāju drošības veicināšanai. Lisabonas līgumā noziedzības novēršana minēta kā viens no pamatelementiem brīvības, drošības un tiesiskuma telpas izveidošanā un uzturēšanā (Lisabonas līguma 2. pants), tās nozīmīgums uzsvērts arī Stokholmas programmā (Stokholmas programma).

Šī raksta mērķis ir, raksturojot kriminoloģisko kategoriju “bailes no noziedzības”, atklāt tās kriminoloģisko problēmu tvērumu. Raksta autore pēta kriminoloģisko kategoriju “bailes no noziedzības”, analizējot to indivīda līmenī. Jāpiekrīt atziņai, ka “visā pasaulē noziedzība, nekārtības un justīcija rada aizvien lielāku satraukumu. Bailes no noziedzības un

globālo draudu izplatība ir veicinājušas visaptverošu nedrošības sajūtu” (Muncie, Talbot, Walters 2014). Pētījumā analizēts drošības koncepts, noziedzības jēdziens un bailes no noziedzības kriminoloģiskais ietvars. Lai novērtētu pētāmo fenomenu kriminoloģiskos aspektus, analizētas teorētiskās nostādnes, speciālā literatūra, pašmāju un ārvalstu speciālistu viedokļi, rakstu krājumu materiāli un periodikas materiāli. Pētījuma izstrādē izmantotas zinātniskās pētniecības metodes: kontentanalīze, analītiskā, induktīvā un deduktīvā pētniecības metode.

Autore atzīst, ka pasaulē notiekošie procesi ir pamats pārmaiņām noziedzīgajā vidē, radot jaunus noziedzīgus nodarījumus un noziedzības veidus. Jaunu kriminoloģijas apakšnozaru evolūcija ir determinēta ar objektīviem, sabiedriski būtiskiem procesiem. Tādējādi tiek apkopotas neskaitāmas metodes un izpētes rīki, lai izziņātu un iegūtu tādu informāciju, kas ļautu novērst, prognozēt un kontrolēt noziedzību kā sociālu parādību (Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā 2013). Eiropas un pasaules mērogā atsevišķa uzmanība tiek veltīta tēmai – bailes no noziedzības. Kopienas bažas par noziedzību nav raksturīgas tikai mūsdienu sabiedrībai. Kā norāda Džefrijs Pīrsons (Geoffrey Pearson), iepriekšējās paaudzes ir baidījušās no noteiktām sociālajām grupām un to uzvedības, katra paaudze uzskata sevi par apdraudētu (Pearson 1983).

Drošības koncepts: loma un nozīme

Drošība ir komplekss jēdziens un saistāms ar daudzveidīgām indivīda, grupu un sabiedrības dzīves sfērām. Latviešu valodas vārdnīcā drošība ir skaidrota kā stāvoklis, situācija, kad nedraud briesmas. Būt, atrasties drošībā (Latviešu valodas vārdnīca 2005). Tas ir stāvoklis vai situācija, kad subjekts nav apdraudēts, pakļauts briesmām un ir aizsargāts no nevēlamiem notikumiem. Drošība vienmēr ir saistīta ar kādu risku, ar tā pareizu novērtēšanu un atbilstošu pasākumu izvēlēšanos, lai šo risku samazinātu vai novērstu. Drošība ir nevis gala stāvoklis, bet process, lai saglabātu risku pieņemamo stāvokli (Handbook on Security of Personal data Protection 2017). Viens no redzamākajiem drošības pētniekiem Bils Maksvīnijs (Bill McSweeney) norādīja, ka drošības politikas nevajadzētu formulēt kā vienkāršu indivīdu vajadzību apkopošanu un to pierakstīšanu valstij, bet uz tām jāskatās kā uz procesu, kurš dinamiski attīstās un kurā sociālie aģenti, meklējot jaunas identitātes un intereses, rada un piedāvā drošības risinājumus. Šo procesu viņš nosauc par “sociālās kārtības refleksīvo teoriju”, piešķirot drošības radītāja statusu indivīdiem un kopienām (McSweeney 1999).

Drošība atspoguļojas trīs līmeņos – indivīda, valsts un starptautiskajā līmenī. Drošības jēdziena daudzveidīgām izpausmēm ir nozīmīga loma indivīda dzīvē, kopienas, valsts, Eiropas Savienības un pasaules mērogā. Klasiskā un vispārpieņemtā ANO definējumā cilvēkdrošības jēdziens paredz brīvību no bailēm, brīvību no trūkuma un aizsardzību no pēkšņiem pārrāvumiem ikdienas ritumā (Human Development Report 1994). Berijs Buzans (Barry Buzan) piedāvā šādu definējumu: “drošība ir stāvoklis bez draudiem, ..kā arī valstu un sabiedrības spēja saglabāt neatkarīgu identitāti un to funkcionālu vienotību” (Buzan 1991). Nacionālās drošības likumā prezumēts, ka nacionālā drošība ir valsts un sabiedrības īstenotu vienotu, mērķtiecīgu pasākumu rezultātā sasniegts stāvoklis, kurā ir garantēta valsts neatkarība, tās konstitucionālā iekārta un teritoriālā integritāte, sabiedrības brīvas attīstības perspektīva, labklājība un stabilitāte (Nacionālās drošības likums 1. panta pirmā daļa).

Drošības objektīvos un subjektīvos aspektus vēl aukstā kara posmā akcentējis Arnolds Volfers (Arnold Wolfer) rakstot, ka “Drošība tās objektīvā nozīmē tiek mērīta ar apdraudējuma trūkumu pastāvošajām vērtībām, subjektīvā drošība ar baiļu neesamību, ka šādām vērtībām tiks uzbrukts” (Wolfer 1962). Cilvēku priekšstatus par jēdzienu “drošība” var iedalīt četrās grupās: 1) drošība kā iekšējais stāvoklis; 2) drošība kā savas aizsargātības uztvere; 3) drošība kā vajadzība; 4) interpersonālā drošība (uz uzticību balstītas attiecības). Turklāt drošības jēdziens nav neatkarīgs koncepts, tas vienmēr ir saistīts ar sabiedrības vērtību sistēmu (Günter 2003).

Drošības sajūta cilvēkam ir būtiski nepieciešama. Indivīdam tā ir brīvība no iespējamā vai esošā kaitējuma, zaudējuma saistībā ar dažādām sociālās dzīves jomām. Tiesības uz drošību ir patstāvīgas cilvēktiesības, kas noteiktas starptautiskos cilvēktiesību dokumentos, paredzot valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt šīs tiesības. “Ikvienam ir tiesības uz personas brīvību un drošību” (ES Pamattiesību harta 6. pants). Latvijas Republikas Satversmē ietvertais cilvēka cieņas princips nozīmē arī cilvēka tiesības uz dzīvību un tiesības uz personas neaizskaramību. Savukārt Satversmes 89. pants nosaka valsts pienākumu aizsargāt šīs un citas cilvēka pamattiesības atbilstoši Satversmei un Latvijas starptautiskajām saistībām. Tas nozīmē, ka valstī ir jābūt tādiem likumiem un to īstenošanas mehānismiem, kas nodrošina to, ka Latvijas iedzīvotājs var dzīvot droši un neviens viņu nedz fiziski, nedz verbāli, nedz psiholoģiski, neapdraud un neaizskar, tostarp viņa privātajā telpā (Ziemele 2021).

Drošības uztveri visbiežāk pēta no kvantitatīvā aspekta, noskaidrojot, kādus apdraudējumus dažādas sabiedrības grupas identificē kā prioritārus. 2022. gada martā “Latvijas faktu” veiktā kvantitatīvā pētījuma “Sabiedrības domas aptaujas par drošības jautājumiem” rezultāti parāda, ka Latvijas iedzīvotājus ļoti satrauc un drīzāk satrauc: korupcija – 68%; finanšu noziegumi – 69%; kibernetizācija – 65%; organizētā noziedzība – 65%; cilvēku tirdzniecība un ekspluatācija – 61%; terorisma draudi – 45%; etniski konflikti – 51% (Freimanis 2022).

Drošības loks ir Individīds; Ģimene un tuvākās attiecības; Sabiedrība; Valsts; Starptautiskā vide (Pārskats par tautas attīstību Latvijā 2002/2003. Cilvēkdrošība). Būtisks cilvēkdrošības elements ir ne vien draudi, kas ir neatņemams jebkura drošības modeļa komponents, bet arī individuā priekšstati par savu drošību, kā arī spējas tikt galā ar draudiem un nedrošību jeb individuā drošumspēju (Kalniņa 2007). Tātad drošība ir jebkura subjekta – individuā, ģimenes, grupas, kopienas, valsts, globālās vides – neapdraudētība. Autore atzīst, ka mūsdienās drošības problēmas pastāvēšanu nosaka sabiedrības mainīgie riska apstākļi. Pētījumā “Latvijas iedzīvotāju subjektīvā drošības uztvere: ietekme uz drošības politikas veidošanu”, apzināta drošības problemātikā un noskaidrots kā Latvijas iedzīvotāji uztver ekonomiskos, politiskos, personiskos, militāros u.c. draudus. Pētījuma autoru grupa, konstruējot analītisko ietvaru, secināja, ka drošības uztveres veidošanā īpaša nozīme ir konkrētam sociālpolitiskajam kontekstam, individuā pieredzei un vēsturiskajai atmiņai. Turklāt visai skaidri iezīmējās politikas veidotāju un plašākas sabiedrības atšķirīgās izpratnes par pašu drošības jēdzienu un iespējamajiem apdraudējumiem (Pētījums “Latvijas iedzīvotāju subjektīvā drošības uztvere: ietekme uz drošības politikas veidošanu” 2021). Riska sabiedrībā absolūta drošības pakāpe nepastāv – 100% drošība nav iespējama. Novērst drošības draudus pilnībā nav iespējams. Parasti drošība ir iespējama, pastāvot zināmiem nosacījumiem: ir apzināti iespējamie draudi un drošības riski; ir novērtēti drošības riski un to potenciālā ietekme; ir veikti drošības pasākumi (konkrētas darbības draudu un/vai risku mazināšanai) (Stūrmanis 2014).

Individuā drošība ir mainīgs fenomens, kas tiek nepārtraukti veidots un uzturēts. Jānorāda, ka drošība nav noteiktu ārēju apstākļu summa vai rezultāts. Drošība vai nedrošība var būt gan realitāte, kad nedrošības faktori rada draudus valsts iedzīvotāju dzīves kvalitātei, gan arī tikai izjūta par realitāti. Ir pamatoti norādīt, ka “drošības sistēmu nedrīkst saprast kā pasīvu, vienīgi aizsargājoša rakstura veidojumu. Tai jābūt

aktīvai, vērstai uz apdraudējuma objekta izvērtējumu, lai noskaidrotu vājās vietas un prognozētu apdraudējuma subjekta iespējamus mērķus” (Uzņēmuma drošība 2006). Līdz ar to drošību varam arī saprast kā procesu un tā rezultātu. Individādam drošības sajūta un uzticība apkārtējiem ir svarīgs dzīves kvalitātes elements, kurš arī veicina ekonomisko attīstību.

Noziedzība kā kriminoloģiska kategorija

Katrā nozarē ir raksturīgi jēdzieni, kurus valodā izsaka ar terminiem. Terminam “noziedzība” ir kriminoloģisks raksturs. No zinātniskā viedokļa noziedzība ir vēsturiski mainīga krimināltiesiska rakstura sociāla parādība, kuru veido visu noziedzīgu nodarījumu kopums, kas izdarīti konkrētā teritorijā noteiktā laikposmā (Kriminoloģija 2004). Noziedzība jebkurā sabiedrībā ir objektīvi sociāli virzīta parādība. Formāli un saturiski noziedzība ir dinamiska problēma. Noziedzība vienmēr ir bijusi sabiedrības problēmjaudājums. Pazīstamais 19. gadsimta tiesību zinātnieks Francs fon Lists ir atzinis, ka noziedzība ir tikpat mūžīga kā nāve vai slimība. Noziedzība kā vispārsociāla un tiesiska parādība ir process, t.i. secīgu darbību virkne kaitīga un sociāli bīstama rezultāta sasniegšanai un rezultāts kā noziedzīgu nodarījumu kopums, kas rada nedrošības un bailes individādam, kopienai un sabiedrībai. Noziedzības pamatelements ir noziedzīgs nodarījums. “Noziedzīgs nodarījums ir cilvēka kaitīga, sabiedrībā nepieņemama, nosodāma, bieži vien amorāla un lielākajai sabiedrības daļai ļaunuma dēļ neizprotama rīcība” (Baumanis 2017). Noziedzīgam nodarījumam ir bioloģiska, sociāla un juridiska daba. Atbalstāms ir viedoklis, ka “noziedzīgs nodarījums ir civilizācijas ēna (“shadow of civilization”). Tāpēc šādu nodarījumu izplatība un lielums atkarīgs no sabiedrības attīstības formas un sistēmas” (Bhusal 2009).

Noziedzība ir sarežģīta sociāla, negatīva, tiesiska un vēsturiski mainīga parādība, kas attīstās un mainās līdz ar sabiedrību, tās vērtībām un vajadzībām. Noziedzība nav tikai vienkāršs noziedzīgu nodarījumu kopums, bet ir noteiktu elementu komplekss, kam piemīt noteiktas sistēmiskas īpatnības, kuras pakļautas statistiskām likumsakarībām (Vilks, Kipāne 2020). Sabiedrības drošības vārdā valsts nosaka, kas ir noziedzīgs nodarījums, reglamentē atbildības mērus par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu un vainīgās personas saukšanu pie kriminālatbildības. Vispārpieņemta ir atziņa, ka jebkura noziedzības forma raksturojama kā sociāli tiesiska parādība. Noziedzības pamatelements ir noziedzīgs nodarījums. Noziedzības raksturojuma aspektā varam minēt vairākas atziņas. Noziedzības semantiskā koncepcija, kura paredz, ka noziedzība ir cilvēka, sociālā

institūta, atsevišķas valsts vai globālās sabiedrības spēja reducēt daudzskaitlīgus kaitīgus nodarījumus. Itāļu kriminologs Enriko Ferri (Enrico Ferri) strauju noziedzības attīstību skaidroja ar civilizācijas evolūcijas un noziedzības neizbēgamo saikni. Jo gan sociālo, gan bioloģisko paradumu evolūcija nav saistīta tikai ar progresu. Jebkuram progresam vienā virzienā blakus pastāv arī regress (Ferri 1905). Pamatoti norādīts, ka valstij ir tiesības un pienākums aizsargāt sabiedrību no noziedzīgajiem nodarījumiem (Teivans-Treinovskis, Jefimovs 2012). Kanādiešu profesors Maršals MakLuhans (Marshall McLuhan) norādījis uz to, ka tehnoloģiju laikmetā zemeslode samazinās līdz “globālajam ciematam” (global village). Ar tehnoloģiju palīdzību informācija zibenīgi pārvietojas no dažādiem pasaules nostūriem (McLuhan 1964). Nenoliedzami, ka modernās informācijas tehnoloģijas ietekmē indivīda un sabiedrības uzskatus, zināšanas un rīcības modeļu izvēli. Britu sociologs Antonijs Gidenss (Anthony Giddens) ir akcentējis, ka jaunākās tehnoloģijas ir mainījušas mūsu apziņu par attālumu, radikāli saspiežot laiku un telpu (Giddens 1991). Autore piekrīt izteiktajai atziņai, ka “interneta tehnoloģiju un kibertelpas attīstība sabiedrību ievedusi nākamajā attīstības līmenī: – jaunu tiesisko attiecību veidošanā, – cilvēces atkarībai no informācijas un tehnoloģiju resursiem, – jaunas iespējas noziedzīgām aktivitātēm, nosaucot to par digitālo laikmetu” (Jaishankar 2007). Turklāt jauno attiecību parādīšanai tiek lietoti jaunvārdi: (“digital natives” and “born digital”) digitālās pasaules iedzīvotāji (digitālā civilizācija) un dzimis digitālajā laikmetā. Autoresprāt, minētie aspekti paplašina kriminoloģiskās izpētes spektru.

Lielākā daļa noziedzīgu nodarījumu ir dažādu sarežģītu, savstarpēji pretēju interešu sadursmes rezultāts. Var būt dažādi noziedzīga nodarījuma motīvi, piemēram, naidis, neiecietība, skaudība, mantkārība, izpausties kā huligāniski pamudinājumi, veidoties personisku attiecību dēļ. Varam teikt, ka noziedzība ir sabiedrības spēja ar savu darbību izdarīt noziedzīgus nodarījumus. Noziedzība nav vēlama, bet ir objektīva sociālā parādība. Professore Silvija Kristapsone, pētot noziedzību Latvijā, norādīja, ka noziedzība attīstās sociālā kontekstā, un to veido atsevišķa persona un ārējie faktori: cilvēku garīgā pasaule un cilvēku aptverošā realitāte visā tās daudzpusībā (Kristapsone 2003).

Ikvienā sabiedrībā ir cilvēki, kuri ir izvēlējušies kriminālu dzīves ceļu. Jau 1896. gadā franču sociologs un filozofs Emīls Dirkeims (Emile Durkheim) rakstījis, ka noziedzīgs nodarījums jāuzskata par kaut ko funkcionālu un vajadzīgu sabiedrībai, nevis par kaut ko patoloģisku vai

“saslimušas” sabiedrības simptomu. Noziedzība ir normāla parādība, un atbrīvojot sabiedrību no tās ir pilnīgi neiespējami. Noziedznieks nav antisociāla būtne, ne parazitisks, ne arī svešinieks sabiedrībā. Noziedzība ir normāla tajā veidā, ka bez tās sabiedrība stagnē (Durkheim 1982). Nenoliedzami, ja noziedzība ietekmē indivīda un kopienas dzīves kvalitāti, tad noziedzīgu nodarījumu varam aplūkot kā sociālu problēmu.

Noziedzība ir noteikts sabiedrības katalizators, parādot ētiskos, morālos un tiesiskos uzskatus. Noziedzība ir visur esošā visās sabiedrībās gan laikā, gan telpā. Tādējādi Emīla Dirkhaima skatījumā noziedzība ir normāls stāvoklis. Sodot noziedzniekus, sabiedrība atkārtoti apstiprina savas vērtības, savukārt, ja noziedzīgi nodarījumi nebūtu izdarīti, tad sabiedrības vērtības kļūtu neskaidras. Ja sods nebūtu, tad nevarētu atjaunot vērtības, kuras aizskāris noziedzīgs nodarījums. Svarīgi atzīmēt, ka viņa skatījumā noziedzīgs nodarījums ir kaut kas kulturāli relatīvs, nevis vispārējs. Noziedzīgs nodarījums ir noziedzīgs, jo tas pārkāpj sabiedrībā noteiktās vērtības, nevis tāpēc, ka tas ir kaut kas fundamentāli nepareizs. Pazīstamais Somu kriminologs un sociologs Mati Laine (Matti Laineen) pamatoti norāda, ka Krimināllikums un noziedzība ir nepatstāvīga parādība. Gan krimināltiesiskais regulējums, gan noziedzība ir saistīta ar sabiedrības attīstību. Likumdevēja mērķis ir izmainīt cilvēku uzvedību un sabiedrību vēlamajā virzienā. Tomēr ne vienmēr krimināltiesiskais regulējums ir efektīvs sociālās kontroles līdzeklis (Laine 1994).

Noziedzība veido specifiskus noziedzīga nodarījumus veidus, nodarījumus, kas veikti, izmantojot situāciju. Nedrošības sajūta vai bailes no noziedzības, kā arī vide, ir būtisks noziedzības (iespējams, noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas) pieauguma vai novēršanas faktors. Tagad realitāte pamet fizisko pasauli un pārceļas uz virtuālo realitāti vai uz telpu, ko nosacīti pieņemts saukt par kibertelpu (vēl to sauc par digitālo vidi; e-vidi; globālo informācijas telpu). Mūsdienīgs indivīds dzīvo pasaulē, kas ir sarežģīta pēc sava satura un socializācijas tendencēm. Dzīve mūsdienu pasaulē gan pieaugušajiem, gan bērniem tiek saistīta ar nemitīgām pārmaiņām, strauju dzīves tempu un nepieciešamību atbildēt uz dažādiem izaicinājumiem. Viens no šādiem izaicinājumiem ir kibervide. Jauno tehnoloģiju straujā attīstība un intensīvā to izmantošana sekmē tā progresa augļu izmantošanu arī sociāli negatīvu mērķu sasniegšanai. Tehnoloģiju laikmeta plašās un ātrās iespējas savulaik precīzi raksturojis ASV gansteris Ala Kapones (Al Capone) grāmatveža teiktais: es ar zīmuli varu nozagt vairāk nekā desmit ar šaujamieročiem apbruņoti vīri (Brinkley and Schell 1995).

Mūsdienās stabilu vietu noziedzības kopstruktūrā ieņem kibernoziēgumi jeb interneta vidē pastrādātie un vadītie noziedzīgie nodarījumi. Kibertelpas neierobežotais plašums un neesošās robežas apgrūtina tās pārraudzību. Noziedzniekam kibertelpā robežas nav šķērslis, nav atšķirības starp lielām un mazām valstīm. Kibertelpas plašā pieejamība atvieglo iespēju nodarīt individam, grupai, sabiedrībai vai valstij kaitējumu. Lietotāji ir apdraudēti jebkurā vietā. Kibernoziēdzība informācijas laikmetā ir simbols nedrošībai un riskam tiešsaistē (Wall 2007). Nenoliedzami, mūsdienās kibernoziēdzums ir nodarījums, kura rezultātā var tikt apdraudētas dažādas intereses. Profesors Uldis Krastiņš akcentējis, ka katrs noziedzīgs nodarījums apkārtējā pasaulē atstāj kaut kādas izmaiņas, ko krimināltiesībās saucam par kaitīgām sekām. Ar kaitīgām sekām krimināltiesībās saprot tāda kaitējuma nodarīšanu ar Krimināllikumu aizsargātām personas interesēm, kuras radušās personas prettiesiskas darbības vai bezdarbības rezultātā (Krastiņš 2015). Kibernoziēdzums savā daudzveidībā ir izteikti kaitīgs nodarījums, tā kaitīgās sekas izpaužas vairākos sabiedrības dzīves segmentos un nopietni ietekmē sabiedrību vairākās formās – sociālā dezorganizācijas forma; ekonomiski zaudējumi un psiholoģiski traucējumi. Piemēram, datorkrāpšana nodara ievērojamus zaudējumus kopienai, sabiedrībai un individam. Turklāt organizācijas potenciālās krāpšanas sekas var iespaidot vairākus līmeņus: stratēģisko, juridisko, finanšu un operatīvo līmeni (Vasiu, Warren, Mackay 2003).

Baiļu no noziedzības kriminoloģiskais ietvars

Kriminoloģijas ietvaros īpaša uzmanība tiek veltīta pietiekami nozīmīgai, bet tajā pašā laikā savdabīgai tēmai “bailes no noziedzības” (Fear of Crime). Bailes ir psihisks (emocionāls) stāvoklis, jūtas, kam raksturīgs satraukums, apjukums, nospīstība un ko izraisa briesmas, nelaime (Latviešu literārās valodas vārdnīca). Gadu gaitā pētnieki ir centušies izprast un definēt bailes no noziedzīgiem nodarījumiem, debatējot, vai bailes ir jāuzskata par emocijām vai risku. Lai arī bailes no noziedzības ne vienmēr noved pie viktimizācijas, tomēr individam, kurš eksistē un savu dzīvi veido potenciālā viktimizācijas riska atmosfērā, viktimizācijas risku uztvere ir nozīmīga (Rountree, Land 1996).

Kriminoloģijā bailes no noziedzības ietver trīs indikatorus: nedrošības sajūtu dzīvesvietā pēc tumsas iestāšanās, nedrošību atrasties vienam ārpus dzīvesvietas tumšā diennakts laikā; bailes no viktimizācijas, kļūst par noziedzīga nodarījuma upuri; – par tiešu nodarījuma upuri; – par netiešu upuri

(zina konkrētu personu, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma). Profesors Endrjū Karmens (Andrew Karmen) norādījis, ka viktimizācija ir asimetriskas, nevienmērīgas starppersonu attiecības, kas ir ļaunprātīgas, aizskarošas, sāpīgas, destruktīvas, parazitiskas un negodīgas (Karmen 2015). Viktimizācija ir sarežģīts un komplekss fenomens.

Kriminoloģijas zinātnes ietvaros ir plašs pētījumu klāsts, kas pierāda, ka bailes no noziedzības ir viena no viktimizācijas negatīvajām sekām, ir pierādīts, ka bailes no nodarījuma un viktimizācija ir savstarpēji saistītas (piemēram, Balkin 1979; Covington, Taylor 1991; Dull, Wint 1997; Ferraro 1995; Garofalo 1979, 1981; Smith, Hill 1991; Stafford, Galle 1984). Viktimizācija palielina bailes no noziedzīga nodarījuma, jo upurim ir augstāks baiļu līmenis nekā tiem, kuri nav cietuši noziedzīgā nodarījumā. Personas, kuras cietušas no tuvinieku izdarītā nodarījuma uzrāda augstāku baiļu līmeni nekā personas, kuras cietušas noziedzīgos nodarījumos, bet vainīgā persona nebija tuvinieks. Personas, kuras pārdzīvojušas nodarījumu nesenākā pagātnē, ir parādījušas lielākas nedrošības sajūtas gan mājās, gan ārpus tām tumšā diennakts laikā (Singer et al. 2019).

Vēsturiski bailes no noziedzības jau sen ir definētas kā “risks”. Pjurdjū universitātes socioloģijas profesora Keneta Ferraro (Kenneth F. Ferraro) un Ziemeļkarolīnas universitātes Vilmingtonā kriminoloģijas profesora Rendija Lagrandža (Randy L. LaGrange) izveidotā noziedzīgā nodarījuma uztveres taksonomija, veido šādas trīs kategorijas: – spriedums par noziedzīga nodarījuma risku; – vērtības (bažas) un – emocijas (bailes). Minētie profesori definēja bailes no noziedzības kā negatīvu emocionālu reakciju vai simbolisku asociāciju ar noziedzīgu nodarījumu (Ferraro, LaGrange 1987). Protams bailēm no noziedzības ir emocionāla komponente, konceptuāli atšķiras bažas un uztvertais risks. Enkarta enciklopēdijā jēdziens “bailes” definētas kā “emocijas, kuru cēlonis ir kāda draudu forma, kas reizēm izpaužas kā bravurība vai spriedze, izraisot individuālu lēmumu vai nu cīnīties pret šo draudu, vai no tā bēgt” (Microsoft Encarta Encyclopedia 2008). Profesors Kenets Ferraro (Kenneth Ferraro) bailes no noziedzības definējis šādi: emocionāla reakcija satraukumam, nedrošības izjūtām, bažām vai raizēm par noziedzīgu nodarījumu vai simbolu, kas personai asociējas ar noziedzīgu nodarījumu (Ferraro 1995). Šī definīcija nozīmē, ka bailes ir iespējamais satraukums, ko varētu dēvēt par potenciālo risku, kas nepieciešams, lai izraisītu bailes. Tiek norādīts, ka bailes no noziedzīgiem nodarījumiem ir saistītas ar reālu un sajūtamam indivīda un sabiedrības uzvedības efektu (Farrall, Gadd 2005). Vairāki pētnieki norādījuši, ka bailes no noziedzības būtu jādefinē kā emocionāla reakcija uz iespējamo

viktimizāciju. Bet “uztvertais risks” – kā viktimizācijas riska iespējamība. Piemēram, riska iespējamība, ka var kļūt par upuri (t.i., risks), var ietekmēt bailes no noziedzīga nodarījuma (Rader, Cossman, Porter 2012).

Bailes no noziedzīgiem nodarījumiem ir kļuvušas par nozīmīgu sabiedrības problēmu, kas būtiski mazina dzīves kvalitāti un negatīvi ietekmē sociālo un ekonomisko labklājību. Noziedzīgas rīcības sekas nozīmīgi ietekmē indivīdu un sabiedrības drošības izjūtu un dzīves kvalitāti. Noziedzīgie nodarījumi dažādi iedarbojas uz upuri, tā tuviniekiem, paziņām un pat sabiedrību kopumā. Lai arī daļas indivīdu paustās bailes no noziedzības ir pamatotas, tomēr mazāk apdraudētu personu bailes ir ne mazāk reālas. Gandrīz visas mūsdienu pasaules sabiedrības satrauc noziedzība. “Lai gan noziedzīgu nodarījumu skaits dažādās valstīs ievērojami atšķiras, noziedzīga rīcība vienā reģiona atstāj iespaidu uz cita reģiona iedzīvotājiem. Līdz ar to lielākajai sabiedrības daļai rada pamatu nemieram un bailēm. Bailes no viktimizācijas var radīt postošu psiholoģisku ietekmi uz daudziem cilvēkiem” (Ainsworth 2001). Iemesli, kāpēc vienā reģionā no noziedzības baidās vairāk nekā citā, var būt balstīti uz indivīda iepriekšējo pieredzi šajā reģionā, konstatētiem nodarījumiem ielās un sabiedrības interešu aizskārumiem.

Droša sabiedrība ir iedzīvotāju pamatprasība un drošībai no noziedzības ir svarīga nozīme iedzīvotāju labsajūtā, un labklājībā. Atbalstāms ir viedoklis, ka bailes no noziedzības un neuzticēšanās policijai var radīt nopietnas sekas labklājībai (Jackson et al. 2011). Bailes no noziedzības tiek skatītas arī kā sociāla un ekonomiska problēma, kas var novest pie darbības ierobežošanas, paaugstinātām drošības nodrošināšanas izmaksām (pašaizsardzības līdzekļu iegāde; mājokļa aprikošana ar drošības sistēmu, logu aprikošana ar restēm, metāla durvju uzstādīšana) un izvairīšanās no aktīvas sociālās rīcības. Iespējamība saskarties ar noziedzīgu nodarījumu būtiski ietekmē sociālo dzīvi, jo tā ietekmē cilvēku izvēles, piemēram, izlemt par apkārtni vai situāciju, no kuras izvairīties. Latvijas Bankas ekonomists Oļegs Krasnopjorovs pamatoti norādījis, “no vienas puses, neuzticība apkārtnē cilvēkiem un bailes no noziedzības liek mazināt sociālos kontaktus, kas savukārt mazina nodarbinātību un ienākumus. No otras puses, augsts bezdarbs un zemi ienākumi tikai vairo noziedzību. Tādējādi pilsēta var iestrēgt “sliktā līdzsvarā”, jo no nabadzības – noziedzības apburtā loka vieglas izejas nav” (Krasnopjorovs 2022).

Bailes, atkarībā no indivīda, var izpausties dažādos veidos – tās ir pamats nemieram, rūpēm un bažām par noziedzību. Vairāki pētnieki ir

atzinuši, ka bailes no noziedzības, lielākoties ir pilsētas problēma (vairāk nekā 60%), retāk lauku apvidus problēma – apmēram 30% lauku iedzīvotāju norāda par bailēm no noziedzības. Lielbritānijas noziedzības pētījumā apzināts, ka ceturtdaļa iedzīvotāju ļoti uztraucas par zādzībām, kas veiktas ar iekļūšanu mājoklī un seksuāla rakstura aizskārumiem (Hough 1995). Saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas datiem, tagad vairāk nekā puse pasaules iedzīvotāju ir urbanizēti. Tiek prognozēts, ka līdz 2030. gadam šis īpatsvars pieaugs līdz 60% (Van Ginkel, Marcotullio 2007). Plaši viktimoloģiskie pētījumi (piemēram, Baumer 1985; Bennett, Flavin 1994; Ferraro 1995; Hindelang et al. 1978; McGarrell et al. 1997; Perkins, Taylor 1996; Riger et al. 1978; Skogan, Maxfield 1981; Will, McGrath 1995) parāda, ka lielākās sabiedrības grupas, kas baidās no noziedzīgas aktivitātes, ir gados vecāki cilvēki, sievietes un personas, kuras dzīvo lielās grupās, kā arī personas ar zemu sociālekonomisko statusu. Dzimums tiek uzskatīts par vissvarīgāko faktoru saistībā ar dažādu līmeņu bailēm no noziedzības, pastāvīgi augstāks līmenis ir sievietēm, nekā vīriešiem.

Pētījumu, kas veikti Amerikas Savienotajās valstīs, Lielbritānijā un citur pasaulē, rezultāti parādīja, ka apmēram 40% līdz 50% iedzīvotāju apspiežot bailes no noziedzības (Schafer, Huebner, Bynum 2006). Citā apsekojumā 38% respondentu norādīja, ka viņu dzīvesvietas apkārtnē ir apvidus, kur persona baidās staigāt nakts laikā (Ditton, Farrall 2000). Latvijā realizētā pilotprojekta “Talsu policijas iecirknī – uz sabiedrību vērsts policijas darbs” ietvaros veiktās aptaujas rezultāti parādīja, ka iedzīvotājus uztrauc vairākas vietējās drošības problēmas: apgaismojuma neesamība; jauniešu kompānijas; alkohola reibumā esošu personu atrašanās sabiedriskās vietās; ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšana; klaiņojoši dzīvnieki; zādzības (Bērziņa-Ručere, Avota, Grūbis, Tošovskis 2012). Latvijas iedzīvotāju viktimizācijas aptauja atklāja, ka pēdējo piecu gadu laikā visbiežāk iedzīvotāji saskārušies ar zādzību, kas veikta ar iekļūšanu mājoklī (24%), krāpšanu (22%), zādzību no kabatas (18%), bet vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietuši 14% iedzīvotāju (Latvijas Iedzīvotāju viktimizācijas aptauja 2012).

Lielbritānijas akadēmiskā politikas pētniecības institūta (ICPR) Policijas koledžas viesprofesors Maiks Hougs (Mike Hough) argumentē, ka bailes ir saistītas ar aizstājošās viktimizācijas pakāpi. Aizstājosa viktimizācija (Vicarious victimization) – informācija, par zināmu personu vai dzirdētais par kādu personu, kura cietusi noziedzīgā nodarījumā, var izsaukt līdzjūtības reakciju un empātiskas bailes no noziedzības (Lab

2016). Cita pētnieku grupa, Jian Zhao un kolēģi (Zhao *et al.* 2015), atzīst, ka valsts (vietējā līmeņa) noziedzība, neatkarīgi no faktiskās viktimizācijas, ir saistīta ar bailēm no vardarbības, īpašuma zādzības, veselības un dzīvības apdraudējuma. Aizstājošās bailes var sekmēt reāls vai dramatisks noziedzīgu nodarījumu attēlojums plašsaziņas līdzekļos, īpaši televīzijā (Lab 2016). Līdz ar to tiek izteikts pieņēmums, ka publiskā vidē izceltie notikumi var veicināt bailes no noziedzīga nodarījuma, piemēram: vispārējs baiļu no noziedzības stāvoklis; patoloģiskas bailes no noziedzības; kultūras stāvoklis, kas saistīts ar bailēm no noziedzības; personīgās viktimizācijas fobijas, ko nosaka viktimizācijas pieredze; akūtas bailes kritiskā situācijā. Bobijs Dafijs (Bobby Duffy) norāda, ka ir maz tādu subjektīvās uztveres pētījumu, kas pievēršas maldīgas uztveres skaidrojumiem. Viņš to skaidro ar nepietiekamiem empīriskiem pierādījumiem. Attiecībā uz noziedzības uztveri pētījumi daudzu valstu sabiedrībā pierāda, ka neatkarīgi no tā, vai patiesais noziedzības un vardarbības līmenis krīt vai nē, kopējais apdraudējuma sajūtas līmenis tomēr saglabājas. Turklāt to nav iespējams tieši saistīt tikai un vienīgi ar noziedzības atainojuma intensitāti medijos, kas vienmēr būs salīdzinoši augsta. Dafijs savos un kolēģu pētījumos to galvenokārt saistījis ar indivīda uztveres un “maldīgās” uztveres īpatnībām, kas piemīt ikvienam (Duffy 2018).

Bailes no noziedzīga nodarījuma ir emocionāls stāvoklis (izjūta, noskaņojums, pārdzīvojums). Šīs bailes mudina personas izvairīties no noteiktiem rajoniem, noteiktām ielām, izvairīties tumšā diennakts laikā atrasties uz ielas, kā arī veikt dažādas sociālas aktivitātes. Sociālajā līmenī bailes no noziedzības ir emocionāla reakcija, kas rodas no pārciestā noziedzīgā nodarījuma un tiek pārnesta cilvēku mijiedarbības procesā. Bailēm no noziedzības nav obligāti jāatbilst faktiskajam viktimizācijas riskam, kas ir raksturīgs konkrētajai situācijai, bet tā ir indivīda subjektīvs viktimizācijas pārliecības novērojums, kas balstīts uz situācijas interpretāciju. Profesora Keneta Feraro izstrādātā teorija – stimula teorija (theory of incivilities) norāda, ka sociālā nekārtība, piemēram, pilsētu rajonos ir spēcīgāks baiļu no noziedzības stimulators, nekā faktiskais viktimizācijas līmenis apkaimēs. Piemēram, trakulīgi, neuzraudzīti un dīkdienīgi jaunieši publiskās vietās var liecināt par sociālo bezkaunību, savukārt degradētas ēkas (sagruvušas, nekoptas) un atkritumi norāda uz fizisko nepieklājību (physical incivility). Bailēm no noziedzīga nodarījuma nav obligāti jāatbilst faktiskajam viktimizācijas riskam šajā vidē, bet tas ir indivīda subjektīvs novērtējums par viktimizācijas noteiktību, pamatojoties uz situācijas interpretāciju (Duffy 2018).

Jāpiekrīt, ka bailes no noziedzības nosaka ne tikai smadzeņu darbība un instinkti, bet arī sociālās dzīves pieredze un kultūra. Tas ietekmē iedzīvotāju trauksmes līmeni, kas tiek noteikts, izvērtējot risku kļūt par noziedzīga nodarījuma upuri (Romanova 2005). Pētījumi apliecina, ka personas bailes no noziedzīgiem nodarījumiem vai apzināts noziedzības risks var palielināt personas piesardzīgu uzvedību (piemēram, ieroča iegādāšanos u.c.). Starptautiskās noziedzīga nodarījuma upura aptaujas rezultāti atklāja, ka noziedzīga nodarījuma upuriem ir lielāka tendence izvairīties no dažādām vietām tumšā diennakts laikā, nekā personām, kuras nav cietušas nodarījumā. Personas, kuras piedzīvojušas viktimizāciju, mēdza paust spēcīgākas nedrošības izjūtas. Dažos gadījumos noziedzīga nodarījuma radītie draudi var izplatīties, apņēmot daudz plašāku cilvēku grupu, nevis tikai cilvēkus, kuri ir personīgi viktimizēti. Pamattiesību apsekojuma rezultāti parāda “atšķirību starp sievietu un vīriešu pieredzi gan saistībā ar bažām par dažādiem noziegumiem, gan it sevišķi saistībā ar izvairīšanos no riska, ko īsteno bailēs par savu drošību. Sievietes un it sevišķi gados jaunas sievietes pieņem būtiskus riska novēršanas pasākumus pret (it sevišķi) seksuālas uzmākšanās un seksuālas vardarbības draudiem, kas nesamērīgi skar tieši sievietes” (Noziedzība, drošība un cietušo tiesības – kopsavilkums. Pamattiesību apsekojums).

Noziedzības gadījumā indivīds var uztvert savu tiešo vidi kā nedrošu, bet tajā paša laikā nebaidīties, ka viņš varētu kļūt par upuri, vai arī nebaidīties tāpēc, ka viņš ir veicis pasākumus, lai nekļūtu par upuri (Curiel, Bishop 2016). Cita pētnieku grupa (Lenie Huddy; Stenley Feldman; Theresa Capelos) norāda, ka, pieaugot apdraudējuma sajūtai, samazinās politiskā tolerance, pieaug aizspriedumi un etnocentrisms, kas var novest pie drošības situācijas pasliktināšanās (Huddy L. et al. 2002). Ir pamats uzskatīt, ka bailes no noziedzības ir saistītas ar cilvēku uzticēšanos varai un, jo īpaši, policijai. Pētnieku grupa Džonatana Džeksona (Jonathan Jackson) vadībā ir pētījusi Eiropas valstu atšķirības uzticēšanās tiesībaizsardzības sistēmai. Pētnieki secina, ka visvairāk policijai un tiesām uzticas Ziemeļvalstīs, turpretim Austrumeiropas un dažreiz arī Dienvideiropas valstīs šīm iestādēm uzticas mazāk (Sabiedrības viedokļa izpēte sabiedriskās politikas veidošanai. Daži secinājumi no pētījuma pirmajām piecām kārtām). Datu analīze liecina, ka tie cilvēki, kas norādījuši uz zemāku dzīves kvalitāti, ko rada bailes no noziedzības, mazāk uzticas policijai un pauž mazāku pārliecību, ka policija darbojas labi. Sabiedriskās domas pētījumi “Latvijas iedzīvotāju attieksme pret Valsts policiju” (no 2018. gada līdz 2022. gadam), kuri atspoguļoja iedzīvotāju attieksmi

pret policiju un to, cik droši jūtas sabiedrība), parāda, ka 2021. gadā vērojams iedzīvotāju drošības sajūtas samazinājums – 64% (salīdzinoši: 2018 – 71%; 2019 – 78%; 2020 – 76%). Uzticības policijai vērojamas nelielas svārstības: 2018 – 62%; 2019 – 67%, 2020 – 66%; 2021 – 65%.

Virtuālā telpa rada lielāku iespēju sastapties ar sociāli bīstamu personu biežāk, nekā reālajā pasaulē. Internetā ievadītais saturs ir mūžīgs, nodrošinot informācijas saturu ilgtermiņā, veicina atkārtotu upura viktimizāciju, kas var ilgt daudzus gadus. Jauniešiem un bērniem kā aktīvākajiem tiešsaistes resursu lietotājiem arī biežāk jāaskaras ar drošības apdraudējumu – jebkādu risku, kas kaitējis vai kas varētu izraisīt kaitējumu. Apdraudējums digitālā vidē ir līdzīgs reālajai dzīvei uz ielas, veikalā, nepazīstamā vietā u.c., taču viktimoloģiskais aspekts šajā vidē var būt izteiktāks. Iespējams formulēt trīs bērnu tiesību apdraudējuma pozīcijas internetā: 1) bērni kā interneta lietotāji (www lapas, tērzēšanas kanāli, vēstkopas); 2) bērni kā pornogrāfiju saturošu www lapu saturs (vizuālais materiāls pornogrāfiju saturošās www lapās); 3) bērni kā citu interneta lietotāju likumisko tiesību apdraudējuma avots (Konceptija par bērnu tiesību aizsardzību internetā). Lielāks viktimizācijas risks ir emocionāli neaizsargātiem bērniem un jauniešiem, kuri risina seksuālās identitātes jautājumus. Viņi var būt gatavi iesaistīties sarunā, kas ir gan satraucoša, gan bīstama, bet bērniem šķiet nevainīga un nekaitīga. Diemžēl interneta mijiedarbība, kas sākotnēji šķiet nevainīga, pakāpeniski var izraisīt seksuāla rakstura rīcību (Lawrence 1992).

Viktimoloģisko aspektu izpēte norāda: kamēr indivīds personīgi nav saskāries ar drošības problēmām elektroniskajā vidē, tikmēr lietošanas ērtums ir svarīgākā prasība, un piesardzība tiek aizmirsta. Tehnoloģijas nepārzinošam cilvēkam ir grūti aptvert, ka internetā publicētu informāciju vairs nevar padarīt par nebijušu. Kaut kur tās kopijas saglabāsies, un nav zināms, kas un kad to izmantos (Murāne 2015). Šajā sakarā interesantas atšķirības dzimuma attieksmē pret tiešsaistes draudiem parādīja “Kaspersky Lab” un “B28 International” veiktā pētījuma rezultāti. “Sievietes, kuras lieto internetu, mazāk raizējas par tiešsaistes draudiem, 27% aptaujāto Eiropas vīriešu piekrita apgalvojumam, ka ir iespēja kļūt par kibernozieguma upuri, savukārt sievietes – 18%. Eiropā drošības sistēmas savās ierīcēs neizmanto 9% vīriešu un 12% sieviešu”. Pamatoti atzīts, ka pietiekami lielai daļai interneta lietotāju pietrūkst pieredzes, prasmes apzināt, novērtēt riska pakāpes un nepieļaut kaitīgo seku iestāšanos. Šis ir svarīgs viktimoloģiskais virziens, kas valstī jāpildnveido,

iedzīvotāju starpā samazinot nevērības un neapdomīgas uzvedības riskus. Ir jāveicina iedzīvotāju spēja un prasme pasargāt sevi un savus tuvākos.

No viktimoloģiskā viedokļa kriminoloģisku interesi rada arī baiļu no noziedzības līmenis (no normas līdz patoloģijai). Šajā aspektā varam nodalīt:

1. Baiļu no noziedzības vispārējais stāvoklis. Praktiski tas saistīts ar socializācijas pieredzi un ar sabiedrības sociāli psiholoģisko stāvokli, kas ir kā signāls tuvojošies draudiem, motivējot noteiktas un dabiskas aizsardzības reakcijas. Normas robežās tas izpaužas iespējamās kriminogēnās situācijas situatīvā preventijā, realizējot individuālos aizsardzības pasākumus, īpašuma aizsardzību, ģimenes pasargāšanu.
2. Patoloģiskas bailes no noziedzības izpaužas panikā, uzmācīgās fobijās kļūst par noziedzīga nodarījuma upuri, jebkuras vides, apkārtnes kā sociālo briesmu uztveršanā, neadekvātās agresijas reakcijās (Nulakov 2003).

Kā redzams, bailes no noziedzības var tieši kaitēt labklājībai, un ir pamats apgalvot, ka dažās valstīs tās var ierindot starp vissatraucošākajiem faktoriem, kas ietekmē cilvēku dzīves kvalitāti. Dažādu aptauju dati norāda, ka atšķirības starp valstīm attiecas ne vien uz to, cik lielas ir iedzīvotāju bailes no noziedzības, bet arī uz to, kā šo baiļu rezultātā samazinās labklājība. Piemēram, Grieķijā un Lietuvā vairāk nekā divi cilvēki no pieciem uzskata, ka bailes no noziedzības ietekmē viņu labklājību, atšķirībā no Norvēģijas, kur tā domā tikai katrs desmitais. Neatkarīgi no valsts, sievietes, jaunieši un vecāka gadagājuma cilvēki visbiežāk mēdz uzskatīt, ka bailes no noziedzības samazina viņu dzīves kvalitāti. Savukārt policijas darbinieku redzamība uz ielām konkrētā teritorijā ir viens no elementiem, kas vairo sabiedrības, indivīdu drošības sajūtu, mazina iedzīvotāju bailes no noziedzības, kā arī kalpo noziedzības preventijai. Latvijā veiktais pētījums apliecina, ka policijas patrulēšana paaugstina drošības sajūtu, vairāk nekā caurmērā atbalstīja sievietes, aptaujātie vecumā no 55 līdz 63 gadiem, respondenti ar augstāko izglītību, publiskajā sektorā nodarbinātie, aptaujas dalībnieki ar vidējiem vai augstiem ienākumiem, respondenti Rīgā un citās pilsētās, kā arī Rīgas reģionā dzīvojošie (šajās grupās indekss augstāks, nekā caurmērā) (Attieksme pret Valsts policiju. Iedzīvotāju aptaujas).

Nedrošību rada pamestas, neapsaimniekotas, atstātas novārtā vai piesārņotas vai arī citādu iemeslu dēļ neizmantotas ēkas un teritorijas. Atbilstošs apbūvētās vides plānojums un tā efektīvs izmantojums var mazināt bailes no noziedzības, noziedzīga nodarījuma biežumu, kā arī

uzlabot dzīves kvalitāti. Ārvide tāpat kā jebkura vide ir “drošību, jēgpilnu kārtību pamatojoša pamatstruktūra, kas ir bāze individuātai” (Bollnow 2011). Drošas vides mērķis ir neradīt noslēgtas un slēptas vietas. Piemēram, kopta un apgriezta zaļā zona veicina drošību. Savukārt augsti un biezi krūmi samazina redzamību. Cilvēki nejūtas droši, ejot cauri tumšam tunelim, pagalmiem. Lai cilvēki redzētu apkārtni tumsā, ārvidei jābūt pietiekami izgaismotai. Piemēram, ielu gaismām nevajadzētu atrasties tuvu kokiem, jo to lapotne nomāc apgaismojumu (CPTED Rokasgrāmata policistiem 2016). Turklāt, nodrošinot policistu regulāro patrulēšanu rajonos ar augstāku noziedzības līmeni, var samazināt individuālas bailes, atrodoties ārpus dzīvesvietas vēlu vakarā vai naktī. Bez tam jāveido arī uzvedības modeļi, kas nodrošinātu individuālu neieklāšanu viktīmās (apdraudētās) situācijās.

Secinājumi

1. Drošību varam skaidrot kā nosacītu aizsargātības stāvokli reālajā dzīvē un kibertelpā, un kā apstākļus, kad tiek nodrošināta individuāla, sabiedrības un valsts vitālo interešu aizsardzība.
2. Individuālu personiskā drošība nevar tikt skatīta atsevišķi no vispārējās drošības uztveres. Paralēli iedzīvotāju subjektīvajai draudu uztverei svarīgi analizēt arī draudu intensitāti un to prioritāro uztveri.
3. Līdz ar kibervides nozīmes palielināšanos, arvien skaidrāk tiek apzināti iespējamie kibervides draudi, kas spēj radīt dažāda veida un mēroga individuālu interešu aizskārumu. Mūsdienu straujā dzīves gaita rada nepieciešamību pēc jauniem efektīviem risinājumiem individuālu ievainojamības samazināšanai kibervidē. Latvijā viens no aktuālākajiem uzdevumiem ir pilnveidot iedzīvotāju izpratni par kibervides draudiem un kiberdrošības pamatu. Individuālu kiberdrošības pamatā ir informēts, izglītots un apmācīts indivīds. Sabiedrības izglītošana ietver risku identificēšanu, potenciālo sekju apzināšanu un prasmi izmantot drošības pasākumus.
4. Autore norāda, ka kriminoloģijas atziņas ir noderīgas, efektīvas, konkrētas un praktiski īstenojamas stratēģijas noziedzības un apdraudējuma sajūtas novēršanai. Šādai pieejai ir daudznozaru virziens. Efektīvas noziedzības novēršanas kriminālpolitikas veidošanas jomā Latvijā ir nepieciešami padziļināti un visaptveroši kriminoloģiska rakstura pētījumi. Jāapzina un jānosaka faktori, kas ietekmē noziedzību un sociālo drošību. Turklāt viens no uzdevumiem ir analizēt

pasaules valstu pieredzi un praksi pretdarboties noziedzībai, tādejādi mazinot bailes no noziedzības. Nozīmīga ir arī sabiedrības līdzdalības pakāpe noziedzīgas rīcības nepieļaušanai. Kriminoloģiska rakstura pētījumos nepieciešams savlaicīgi identificēt indivīda drošības apdraudējumus, prognozēt to attīstību, lai iezīmētu noziedzības, līdz ar to baiļu no noziedzības, preventīvos virzienus.

Bibliogrāfija

- Ainsworth P. (2001) *Offender Profiling and Crime Analysis*. London, Willan. (In English)
- Attieksme pret Valsts policiju. Iedzīvotāju aptaujas par 2018, 2019, 2020 un 2021. gadu. *Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS*. Pieejams: www.petijumi.mk.gov.lv (skat. 25.12.2022). (In Latvian)
- Bauman Z. (1993) *Postmodern ethics*. Oxford, UK: Cambridge, Mass: Backwell. (In English)
- Baumanis J. (2017) *No krimināltiesību normu interpretācijas līdz kvantu kriminoloģijai*. Rīga, Tiesu nama aģentūra. (In Latvian)
- Beck U. Living in the World Risk. *Economy and society*, Volume 35, Number 3, august 2006, pp. 329–345. (In English)
- Bhusal D. R. (2009) *Economic Crime Law and Legal Practice in the context of Nepal*. Dissertation, Kathmandu (Nepal). (In English)
- Bollnow O. F. (2011) *Human space*. Hyphen Press. (In English)
- Buzan B. (1991) People, States and Fear. *An Agenda for International Security Studies in the PostCold War Era*. London: Harvester Wheatsheaf, pp. 18–19. (In English)
- Christopher J., Schreck J., Mitchell M. (2008) Sources of Fear of Crime at School: What Is the Relative Contribution of Disorder, Individual Characteristics, and School Security? *Journal of School Violence*, 2:4, pp. 57–79. Pieejams: http://dx.doi.org/10.1300/J202v02n04_04 (skat. 25.12.2022). (In English)
- Conklin T. R. (2012) *Street Art, Ideology, and Public Space*. Portland State University, p. 89. (In English)
- CPTED Rokasgrāmata policistiem. (2016) Pieejams: https://planeerimine.ee/static/sites/2/cpted_m_lv.pdf (skat. 25.12.2022). (In Latvian)
- Douglas L. (2014) *Street Art in London – Breaking Windows or Displacing Populations?* Bloomington: Indiana University. (In English)
- Duffy B. (2018) The Perils of Perceptions. *Why We're Wrong About Nearly Everything*. Atlantic Books, pp. 7–8. (In English)
- Durkheim E. (1982) *The Rules of Sociological Method*. The Macmillan Press Ltd. (In English)
- Giddens A. (1991) *Modernity and Self-identity in the Late Moder age*. Cambridge, Polity Press, 1991. (In English)

- Handbook on Security of Personal Data Protection. ENISA. (2017) Pieejams: <https://www.enisa.europa.eu/publications/handbook-on-security-of-personal-data-processing> (skat. 25.12.2022). (In English)
- Hough M. (2017) *The discovery of fear of crime in the U.K.* Abingdon, UK: Routledge. (In English)
- Human Development Report 1994. *New Dimensions of Human Security*. Pieejams: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994> (skat. 25.12.2022). (In English)
- Farral S., Gadd D. *Measuring the Fear of Crime with Greater Accuracy*. Department of Criminology, Keele University. (In English)
- Ferraro K. F. (1995) *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*. State University of New York Press. (In English)
- Ferri E. (1905) *Criminal Sociology*. Project Gutenberg. (In English)
- Ferraro K. F., LaGrange R. L. (1987) The measurement of fear of crime. *Sociological Inquiry*, 57, pp. 70–101. (In English)
- Freimanis A. (2022) *Telefonaptauja rezultāti 2022. marts ZOOM Iekšlietu ministrijas vizionāru seminārs Zoom 08.07.2022*. Sabiedriskās domas aptauja par drošības jautājumiem. Latvijas fakti, 2022. gada marts (In Latvian)
- Jaishankar K. (2007) Establishing a Theory of Cyber Crimes. *International Journal of Cyber Criminology*, Vol 1, Issue 2, pp. 7–10. (In English)
- Joyce P. (2012) *Criminology. A Complete Introduction*. London, Hodder & Stought Ltd. (In English)
- Kalniņa A. (2007) Cilvēkdrošība Latvijā: apdraudējumi un drošības avoti. *Drošība un tiesiskums Latvijā*. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, Rīga, 7–22. lpp. (In Latvian)
- Karmen A. (2015) *Crime victims: An Introduction to Victimology*. Wadsworth Publishing. (In English)
- Kaspersky Lab: Sieviete ir mazāk nobažījušās par kiberdraudiem. Pieejams: <https://skaties.lv/zinas/zinatne-un-tehnologijas/tehnologijas/kaspersky-lab-sievietes-ir-mazak-nobazijusas-par-kiberdraudiem/> (skat. 25.12.2022). (In Latvian)
- Kelling G. L., Wilson J. Q. (1982) *Broken Windows. The police and neighborhood safety*. Pieejams: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/> (skat. 25.12.2022). (In English)
- Klarks R. V., Eks Dž. V. (2011) *Noziedzības analīze 60 soļos*. Valsts policija. (In Latvian)
- Kristapsons S. (2003) *Noziedzība un to noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā 90. gados*. Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte. (In Latvian)
- Lab S. P. (2016) *Crime prevention Approaches, Practices, and Evaluations*. 9th edition. Routledge. (In English)
- Laine M. (1994) *Criminology and Sociology of Rejected Behavior*. Prison Service Training Center. (In English)

- Latviešu valodas vārdnīca. Autoru kolektīvs. (2005) Rīga, Avots. (In Latvian)
- Matvejevs A. (2017) Sabiedrība drošība un prevencija policijas tiesībās. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2 (79), 4–9. lpp. (In Latvian)
- McSweeney B. (1999) *Security, Identity and Interests*. Sociology of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press. (In English)
- McLuhan M. (1964) *Understanding Media*. The extensions of man. London and New York. (In English)
- Muncie T. W. (2014) *Crime. Local and Global*. Routledge VII. (In English)
- Murāne I. (2015) *Informācijas drošības apzināšanās sistēma ikdienas datorlietotājiem*. Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte. (In Latvian)
- Pārskats par tautas attīstību Latvijā 2002/2003. *Cilvēkdrošība*. Pieejams: https://providus.lv/article_files/920/original/UNDP2003_ful_lv.pdf?1326366357 (skat. 25.12.2022). (In Latvian)
- Pearson G. (1983) *Hooligan: A history of respectable fears*. 1st edition Palgrave. (In English)
- Pētījums “Latvijas iedzīvotāju subjektīvā drošības uztvere: ietekme uz drošības politikas veidošanu”. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 245. lpp. (In Latvian)
- Rader N. E., Cossman J. S., Porter J. R. (2012) Fear of crime and vulnerability: Using a national sample of Americans to examine two competing paradigms. *Journal of Criminal Justice*. Elsevier, vol. 40(2), pp. 134–141. (In English)
- Rountree P. W., Land K. C. (1996) Burglary Victimization, Perceptions of Crime Risk, and Routine Activities: A Multi-level Analysis across Seattle Neighborhoods and Census Tracts. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33, pp. 147–180. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.1177/0022427896033002001> (skat. 25.12.2022). (In English)
- Singer A. J., Cecilia C., Lehmann P. S., Walzak J. N., Gertz M., Sophia B. (2019) Victimization, fear of crime, and trust in criminal justice institutions: A cross-national analysis. *Crime and Delinquency*, 65(6), pp. 822–844. Pieejams: <https://doi.org/ezp-prod1.hul.harvard.edu/10.1177/0011128718787513> (skat. 25.12.2022). (In English)
- Stokholmas programma – Atvērta un drošā Eiropa tās pilsoņu un viņu aizsardzības labā (2010/C 115/01). *Eiropas Savienības Publikāciju birojs*. Pieejams: <https://op.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/> (skat. 25.12.2022). (In Latvian)
- Stūrmanis E. (2014) Informācijas drošības izpratnes programma. *Darbinieku vispārējā apmācība*. Prezentācija CERT.lv. Pieejams: https://www.cert.lv/uploads/aktualitates/sm_20140408.pdf (skat. 25.12.2022). (In Latvian)
- Teivans-Treinovskis J. S., Jefimovs N. (2012) State national security: Aspect of recorded crime. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2(2), pp. 41–48. (In English)
- Tulakov B. A. (2003) *Viktimologija: Monografija*. Kiev. (In Russian)
- Uzņēmuma drošība. (2006) Rīga, Biznesa augstskola Turība. (In Latvian)

- Vasiu L., Warren M., Mackay D. (2003) *Defining Fraud: Issues for Organizations from an Information Systems Perspective*. Pieejams: <http://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=pacis2003> (skat. 25.12.2022). (In English)
- Vilks A. (2013) *Krimināltiesiskā politika: Diskursa analīze un attīstības perspektīvas*. Monogrāfija. Rīga, Drukātava. (In Latvian)
- Vilks A., Kipāne A. (2020) *Virtuālās kriminalitātes kriminoloģiskie aspekti. Mūsdienu sabiedrības kriminoloģiskie aspekti*, Rīga, 33–55. lpp. (In Latvian)
- Wall D. S. (2007) *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*. Polity Press, Cambridge, UK. (In English)
- Wolfers A. (1962) *National Security as an Ambiguous Symbol*. Wolfers, Arnold: Discord and Collaboration. Essays on International Politics, Baltimore: John Hopkins University Press, pp. 147–165 (In English)
- Young J. (2011) *The Criminological Imagination*. Polity Press, Cambridge. (In English)
- Zavackis A. (2014) *Riska novērtējums kā noziedzīga nodarījuma recidīva prognoze*. Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte. (In Latvian)
- Ziemele I. (2021) *Nodrošināt cilvēka drošību un personas neaizskaramību – valsts pienākums*. Intervija. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/327755-nodrosinat-cilveka-drosibu-un-personas-neaizskaramibu-valsts-pienakums-2021> (skat. 25.12.2022). (In Latvian)

The criminological challenges of individual security: fear of crime

Summary

Postmodern society is described as a time of insecurity and uncertainty, depicting modern society with concepts of insecurity, uncertainty, risk, fear. There are many identified and unconscious risks of technological and social origin in a risk society. The author studies the criminological category of “fear of crime” and analyses it at an individual level.

The aim of the research is to reveal the scope of its criminological challenges by describing the criminological category of “fear of crime.”

The tasks of the research are to analyze the concept of security, the concept of crime and the criminological framework of fear of crime.

The research problem is mainly related to the fact, that the processes taking place in the world create new criminal offenses and types of crime, which in turn creates the need to constantly improve the methods of law enforcement and society to fight crime.

The novelty of the research - in order to assess the criminological aspects of the researched phenomenon and to develop new concepts, the author extensively analyzed theoretical positions, specialized literature, opinions of domestic and foreign specialists, materials from collections of articles and materials from periodicals.

The main conclusions – the author recognizes, that the processes taking place in the world are the basis for changes in the criminal environment, creating new criminal offenses and types of crime. The evolution of new subfields of criminology is determined by objective, socially significant processes.

Such scientific research methods as content analysis, analytical, inductive and deductive research methods have been used in the development of the research.

Key words: insecurity, a risk society, fear of crime.

BĒRNU TIESĪBAS UZ SAVU ATTĒLU

Digitālajā laikmetā vecāki labprāt dalās ar savu bērnu personas datiem sociālajos tīklos. Biežāk tas izpaužas ar multimediju materiālu kopīgošanu video vai attēlu veidā. Retāk – padarot par publiski pieejamiem citus bērna identifikatorus, piemēram, vārdu, uzvārdu, dzimšanas datumu, mācību iestādi utt. Šāda vecāku rīcība tiek dēvēta par sharentingu (ang. val. sharenting), kas nozīmē savu bērnu foto un video failu publicēšanu interneta vidē.

Pētījuma mērķis ir raksturot sharentinga tiesisko nozīmi Latvijas tiesību sistēmā.

Pētījuma uzdevumi: 1) izpētīt sharentinga būtību un motīvus, 2) noskaidrot aizgādības tiesību īstenošanas robežas saistībā ar tiesībām uz bērna privātās dzīves neaizskaramību, 3) analizēt bērnu personas datu aizsardzības tiesisko regulējumu.

Pētījuma problēma – privātās dzīves neaizskaramība veido cilvēka dabisko tiesību kodolu. Lidz ar sabiedrības attīstības tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību interpretējamas arvien dinamiskāk, atbilstoši mūsdienu apstākļiem. Var teikt, ka šodien par vienu no izplatītākajām problēmām ir kļuvusi atklāta pieejamība bērnu personas datiem. Ņemot vērā, ka, nonākot interneta vidē, informācija kļūst pieejama gandrīz neierobežotam lietotāju lokam, jautājumam par bērnu personas datu aizsardzību jāpievērš īpaša uzmanība. Jāapzinās, ka vecāku neapdomāta rīcība var radīt nopietnus riskus bērna nākotnei.

Pētījuma novitāte – autore veica visaptverošu sharentinga jēdziena tiesiskās reglamentācijas izpēti, identificēja pētāmā fenomēna ētiskās dabas problēmas un pamatoja nepieciešamību tiesiski ierobežot sharentinga izpaušmes.

Galvenais secinājums – sharentings Latvijā pašlaik ir vien ētiskuma jautājums, kuru būtu iespējams noregulēt, ierobežojot vecāku pārstāvības tiesības bērnu personas datu kopīgošanas jomā, kā arī izstrādājot “tiešsaistes etiķeti” saistībā ar vecāku rīcību ar savu bērnu personas datiem.

Atslēgas vārdi: sharentings, tiesības uz savu attēlu, bērnu tiesības, privātās dzīves neaizskaramība, interneta vide, bērnu pornogrāfija.

Sharentinga jēdziens un būtība

Mūsdienās būt par vecāku ir modē. Tāpēc vairāki bērni atstāj savas “digitālās pēdas” vēl pirms piedzimšanas, kad laimīga māte Facebook vai Instagram platformā publicē augļa ultrasonogrāfijas attēlu. Lielākajai daļai cilvēku sērfošana sociālajos tīklos ir kļuvusi par atpūtas rituālu, kura laikā ir iespējams ne tikai uzzināt jaunākas ziņas par saviem līdzcilvēkiem, bet arī radīt kopābūšanas sajūtu. Taču vairākums vecāku,

egoistisku motīvu vadīti, aizraujas ar savu bērnu attēlu un video materiālu kopīgošanu.

Sharentings radies no angļu valodas vārda “sharenting” (vārdu salikuma sharing un parenting – dalīšanās un audzināšana), kas nozīmē sociālo tīklu ierasto lietošanu, kopīgojot informāciju (ziņas, attēlus) par saviem bērniem (English dictionary). Pateicoties sharentingam vecāki var atrast atbalstu, piemēram, daloties pieredzē par bērna ar ierobežotām kustību spējām audzināšanu un kopšanu, vai arī pelnīt, iesaistot savu bērnu video bloga vai izklaidējošā materiāla veidošanā.

Saskaņā ar jaunākajiem statistikas datiem Latvijā 90% iedzīvotāju 16–74 gadu vecumā regulāri (vismaz 1 reizi nedēļā) lieto internetu (Oficiālās statistikas portāls). Facebook tiešsaistes sociālo tīklu Latvijas iedzīvotāji izmanto visbiežāk. 2021. gadā Facebook lietotāju skaits Latvijas sasniedza aptuveni 1,24 miljonus, kas ir apmēram 66,9% no visiem valsts iedzīvotājiem (Brikmane 2021). Kaut gan Latvijā vēl netika veikti pētījumi par to, cik daudz personu sociālajos tīklos dalās ar savu bērnu attēliem, tomēr, autore sprāt, pamatojoties uz augstāk minētajiem statistikas datiem par interneta lietošanu Latvijā, var pieņemt, ka aptuveni 40% no Latvijas iedzīvotājiem kādreiz būtu nodarbojušies ar sharentingu, kas ir diezgan liels radītājs.

Līdzšinējie pētījumi liecina, ka topošiem un jauniem vecākiem ir vairāki motīvi, kādēļ viņi sniedz tiešsaistes ieskatu par saviem bērniem, proti viņi:

- vēlas celt savu pašprezentāciju,
- lepojas ar saviem bērniem un vēlas to parādīt,
- vēlas informēt savus draugus par ģimenes aktivitātēm,
- vēlas izklaidēt savus draugus,
- vēlas dot padomu saviem draugiem,
- vēlas lūgt saviem draugiem padomu par audzināšanu,
- vēlas saņemt atzīmes “Patīk” vai citas reakcijas no draugiem,
- vēlas rosināt sarunas ar draugiem,
- vēlas rosināt sarunas ar saviem bērniem,
- vēlas saglabāt atmiņas,
- vēlas piedalīties tiešsaistes konkursā (Verswijvel, Walrave, Hardies, Heirman 2019).

Tiesību uz savu attēlu izpratne bērnu personas datu aizsardzības kontekstā

Personas dati ir jebkura informācija, kas attiecas uz identificētu vai identificējamu fizisku personu. Pie fiziskas personas identifikatoriem pieskaitāmi arī personai raksturīgie fiziskie, fizioloģiskie, ģenētiskie, garīgie, ekonomiskie, kultūras vai sociālās identitātes faktori (Vispārīgā datu aizsardzības regula). Tātad, personas dati tā nav vienīgi valsts reģistros iegrāmatota informācija, bet arī attēls, pēc kura var identificēt konkrētu personu.

Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 16. pantu likums aizsargā bērnu privātās dzīves, ģimenes, mājokļa vai korespondences neaizskaramību, kā arī viņu godu un reputāciju. Lai pieaugušajā dzīvē persona varētu justies pilnvērtīgi, kā arī pilnībā īstenot savu potenciālu un ambīcijas, jau no pašas bērnības ir jārūpējas par nevainojamas reputācijas un goda saglabāšanu. Mūsdienu informācijas sabiedrībā gandrīz katra cilvēka dzīve ir saistīta ar globālā tīmekļa pielietošanu darba mērķiem, mācībām, kontaktu uzturēšanai ar valsti un sabiedrību kopumā, kā arī ar izklaidi. Līdz ar to ir gandrīz neiespējams neatstāt savas pēdas interneta vidē. Taču internets nepiedod kļūdas, un pat kāds jocīgs bērnības attēls var lemt cilvēka likteni.

Personas datu apstrāde ir uzskatāma par likumīgu tikai pastāvot kādam no Vispārīgās datu aizsardzības regulas 6. pantā minētajiem tiesiskajiem pamatiem: piekrišana; līguma izpilde; juridisks pienākums; sabiedrības intereses; vitālo interešu aizsardzība un leģitīmo interešu ievērošana. Ņemot vērā sharentinga būtību, var secināt, ka tikai bērna piekrišana varētu attaisnot vecāku attiecīgu rīcību interneta vidē. Tomēr uzreiz par aktuālu kļūst jautājums, kādā vecumā bērns būtu sasniedzis tādu attīstības līmeni, lai varētu izprast dotās piekrišanas raksturu, nozīmi un no tās izrietošās sekas.

Saskaņā ar Facebook pakalpojumu sniegšanas noteikumiem Facebook platforma nav pieejama personām, kuras ir jaunākas par 13 gadiem (Pakalpojumu sniegšanas noteikumi). Identisku vecuma cenzu ir noteikusi slavenā datortehnoloģiju kompānija Apple – bērni, kas jaunāki par 13 gadiem, paši nevar izveidot Apple ID, tas ir iegūt piekļuvi viedierīcei bez īpaša vecāku pilnvarojuma (Apple support).

Saskaņā ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas 8. pantu personas datu subjekts var dot piekrišanu savu personas datu apstrādei, sasniedzot 16 gadu vecumu. Regula paredz, ka dalībvalstis var paredzēt jaunāku vecumu. Latvijas Republikas Fizisko personu datu apstrādes likuma 33.

pants nosaka, ka, sākot no 13 gadiem bērns var dot šādu piekrišanu, bet attiecībā uz bērnu, kurš vēl nav sasniedzis 13 gadu vecumu, piekrišanu dod viņa vecāks vai likumiskais aizbildnis. Tātad likumdevējs ir noteicis, ka tieši 13 gadu vecumā bērns sasniedz zināmu garīgas nobriešanas pakāpi patstāvīgo lēmumu pieņemšanai personas datu apstrādes jautājumos.

Jāņem vērā, ka mazuļi savas fiziskās un psihiskās attīstības dēļ vispār nevar informēt vecākus par savu nevēlmi bilžu publicēšanai vai uzrādīšanai. Autores ieskatā, vecāku patvaļīga rīcība, pastāvīgi bez pamatota iemesla kopīgojot mazuļa attēlus, ierobežo bērna tiesības uz privāto dzīvi. Savukārt, vairākus bērnu attēlus vai video materiālus, ko vecāki publicē internetā var novērtēt kā bērna godu aizskārošus.

Bet, kā noteikt, kādus bērnu personas datus saturošus materiālus būtu pieļaujams kopīgot internetā? Pirmkārt, bērna attēlu kopīgošana jāsamazina līdz minimālai robežai. Otrkārt, attēliem jāatspoguļo sabiedrības vērtības un tradīcijas. Piemēram, ģimenes bilde svētkos vienmēr izsauc tikai pozitīvas emocijas. Treškārt, jāizvairās no tādu bērnu attēlu publiskošanas, kur ir labi saskatāma viņa seja. Ceturtkārt, iespēju robežās jānoskaidro bērna viedoklis par viņa attēla kopīgošanu sociālajos tīklos, līdz ar ko bērns apgūst arī tiešsaistes ētiku.

Aizgādības tiesību īstenošanas robežas

Bērniem pienākas īpaša personas datu aizsardzība, jo viņi var pietiekami neapzināties attiecīgos riskus, sekas un aizsardzības pasākumus un savas tiesības saistībā ar personas datu apstrādi (Vispārīgā datu aizsardzības regula).

Atšķirībā no pieaugušajiem bērni ir ierobežoti savu tiesību izmantošanā. Civillikuma 177. pants nosaka, ka līdz pilngadības sasniegšanai bērns atrodas vecāku aizgādībā, ar ko bērna vecākiem tiek piešķirtas tiesības un noteikts pienākums pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Tādējādi vecāki ir uzskatāmi par bērna likumiskajiem pārstāvjiem.

Juridisko terminu vārdnīcā pārstāvība tiek skaidrota kā tiesiskas attiecības, saskaņā ar kurām viena persona viņai piešķirtā pilnvarojuma robežās uzstājas otras personas vārdā, aizstāvot viņas tiesības un likumīgās intereses (Jakubaņecs 2005). Tas nozīmē arī to, ka, īstenojot bērna pārstāvību, vecākiem jāaizstāv bērna privātums, kā arī jāgādā par bērna personas datu lietpratīgu pārvaldību. Bet vai vecāku aizgādības tiesības ir absolūtas?

Vecāki vai aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Viņu galvenais pienākums ir gādāt par bērna interesēm. (ANO Bērnu tiesību konvencija). Bērna intereses kā nenoteiktais juridiskais jēdziens ir vadošais bērna tiesību vērtēšanas kritērijs, kas pieprasa, lai ikvienā uz bērnu tiesībām attiecināmā lietā, ievērojot būtiskos tiesiskos un faktiskos apstākļus, bērna intereses tiktu vispusīgi izvērtētas katrā atsevišķā situācijā, tādējādi nodrošinot pēc iespējas labāku to ievērošanu (Jumakova 2019).

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 25. pants nosaka, ka bērna tiesības uz privāto dzīvi var ierobežot atkarībā no viņa brieduma pakāpes, taču bērns var griezties pēc palīdzības bāriņtiesā, ja vecāki, viņaprāt, noteikuši nepamatotus ierobežojumus vai radušās citas domstarpības viņu attiecībās. Minētais nozīmē, ka, ja vecāki ļaunprātīgi izmanto savas aizgādības tiesības, proti, publicē bērna attēlu pret viņa gribu, tad bērnam ir tiesības pasargāt savas intereses, vērsties bāriņtiesā. Cits mehānisms bērna privātuma aizsardzībai no viņa vecāku rīcības pašlaik nav paredzēts.

Turpretī Francijā saskaņā ar Francijas privātuma likumu ikvienam, kas apsūdzēts par citas personas attēlu publicēšanu un izplatīšanu bez viņu piekrišanas, var draudēt cietumsods līdz vienam gadam un naudas sods vairāk nekā 50 000 USD apmērā. Tas attiecas arī uz vecākiem, kas kopīgo savu bērnu attēlus. Apvienotajā Karalistē bērnam ir likumīgas iespējas apstrīdēt vecāku par sharentingu. Piemēram, lietas iztiesāšanā varētu atsaukties uz privātas informācijas ļaunprātīgu izmantošanu (Stacey 2021).

Tātad, var secināt, ka vecāku aizgādības tiesības nav absolūtas un bērnam, tomēr, ir iespēja pasargāt savas tiesības uz privātumu, tai skaitā arī tiesības uz savu attēlu. Diemžēl, nav garantijas, ka tā informācija, kura jau tika kopīgota interneta vidē, tās dzēšanas rezultātā pazudis bez pēdām. Tas, ka Latvijas tiesu praksē vēl nav bijuši gadījumi, kad bērni tiesājas ar saviem vecākiem par bilžu publicēšanu sociālajos tīklos ir tikai laika jautājums.

Vispārīgās datu aizsardzības regulas 17. pants nosaka personas tiesības “tikt aizmirstam” jeb tiesības panākt, lai pārzinis bez nepamatotas kavēšanās dzēstu datu subjekta personas datus. Varētu likties, ka tieši šis varētu būt drošības spilvens vecākiem, kuri aizraujas ar sharentingu, taču kā teica interneta tēvs Vints Serfs: “Jūs nevarat aiziet un izņemt saturu no ikvienu datora tikai tāpēc, ka vēlaties, lai pasaule par kaut ko aizmirstu. [Tas nav] praktisks priekšlikums.” Cik labi nebūtu izstrādāts normatīvais regulējums tiesībām tikt aizmirstam, tomēr pastāv atšķirība

starp rakstīto normu un tehnisko realitāti. Tehnoloģiju attīstība skaidri mums parāda, ka cilvēki aizmirst, bet mašīnas atceras (Fosch-Villaronga, Kieseberg, Li 2018).

Sharentinga krimināltiesiskie aspekti

Lai gan bērnu datu kopīgošana vecākiem var šķist nekaitīga, tomēr ir saskatāmi vairāki riski. Piemēram, informācija par bērna atrašanās vietu var tikt izmantota bērna nolaupīšanas nolūkā. Papildus fiziskai nolaupīšanai bērns kļūst neaizsargāts pret identitātes zādzību. Barclays Bank brīdinājis sabiedrību, ka vecāku pārmērīga bērnu datu kopīgošana ik gadu varētu radīt ap 7,4 miljoniem identitātes krāpšanas gadījumiem līdz 2030. gadam un izmaksātu miljoniem dolāru (Williams-Ceci, Grose, Pinch, Kizilcec, Lewis 2021).

Saskaņā ar amerikāņu izdevumā *The New Yorker* pētījuma rezultātiem līdz 2030. gadam sharentings kļūs par iemeslu 2/3 krāpniecības gadījumiem ar šodienas bērnu personas datu izmantošanu (Hsu 2019). Turklāt jāpiemin arī šī jautājuma psiholoģiskā puse – vairākuma gadījumu sharentings negatīvi ietekmē bērnu attiecības ar vecākiem. Kā mēr vecāki ir pārliecināti, ka viņi dalās ar pieņemamiem bērnu datiem, varāk nekā pusē dalās ar tādu informāciju, kas bērnam būtu neērta vai kurai ir personas identificēšanas raksturs (Williams-Ceci, Grose, Pinch, Kizilcec, Lewis 2021).

Sociālajos tīklos mums var sekot dažādas personas, kuras izmanto mūsu publicēto informāciju visdažādākajiem nolūkiem. Jāapzinās, ka daloties ar tādu attēlu, kur bērns mazgājas vannā vai spēlējas pludmalē, ne visi interneta lietotāji uztvers kā kaut ko mīļu un nevainojamu. Globālais tīmeklis dažām personām ir arī netradicionālo tieksmju apmierināšanas instruments, un to apmierināšanai var tikt izmantots jebkura bērna attēls, kurā ir kaut viens mājiens uz bērnu pornogrāfijas pusi.

Krimināllikuma 166. pants paredz atbildību par tādu pornogrāfiska rakstura materiāla apriti, kurš satur bērnu pornogrāfiju. Saskaņā ar minētā panta otro daļu vainīgā persona sodāma ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu, konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas. Pats par sevi noziedzīgā nodarījuma raksturs apdraud sabiedrisko tīkumību, var negatīvi ietekmēt nepilngadīgā normālu fizisko un garīgo attīstību, kā arī veicināt dzimumnoziedzumu

izdarišanu (Krastiņš, Liholaja 2016). Tātad bērna iesaistīšana pornogrāfiska rakstura materiāla apritē tiešā veidā apdraud viņa drošību un labklājību.

Agrajā bērnībā pēc fiziskajām pazīmēm zēni un meitenes īpaši neatšķiras. Parasti bērna dzimumu nosaka ārējais izskats, proti, frizūra un apģērbs. Pubertātes vecumā bērniem sāk atklāties jaunas dzimum pazīmes. Meitenēm dzimumnobriedums raksturīgs ar krūts dziedzeru attīstību, taču zēniem ar lielāku ķermeņa apmatojumu un balss izmaiņām. Ņemot vērā augstāk minēto, rodas diskutabls jautājums – vai fiziski nenobriedušas meitenes attēls, kur ir redzamas viņas atkailinātas krūtis, vai arī mazgadīgs zēns, kurš mazgājas vannā, – būtu vērtējams kā pornogrāfiska rakstura materiāls un attiecīgi, vai tā publicēšana sociālajos tīklos būtu uzskatāma par pornogrāfiska rakstura materiālu izplatīšanu elektroniskajā vidē?

Pornogrāfijas ierobežošanas likumā skaidrots, ka pornogrāfiska rakstura materiāls, kurā attēlots bērns, ir bērnu pornogrāfija. Savukārt par pornogrāfiska rakstura materiālu var uzskatīt attēlu vai video ierakstu, kuram nav izglītojošas vai informējošas, zinātniskas vai mākslinieciskas vērtības un kurā tieši, detalizēti un atklāti naturālistiski pilnīgi vai daļēji attēloti dzimumorgāni (Pornogrāfijas ierobežošanas likums). Par bērnu pornogrāfiju uzskatāms arī jebkurš cits materiāls, kurā attēlots bērns, kas iesaistīts seksuālā darbībā vai ir seksuālā pozā vai neķītra rakstura terpā, vai seksuālos nolūkos attēlots vai aprakstīts bērns pilnīgi vai daļēji bez apģērba. Tātad, lai iestātos atbildība par Krimināllikuma 166. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarišanu, attēlā jābūt redzamiem bērna dzimumorgāniem. Taču, ja ir atkailinātas kādas citas bērna ķermeņa daļas, tad vienlaikus jāizpildās nosacījumam, ka bērna attēlojums ir veikts ar mērķi izsaukt seksuāla rakstura emocijas.

Runājot par tāda attēla publicēšanu interneta vidē, kur bērns ir pilnībā vai daļēji atkailināts, autores ieskatā, tomēr pastāv smalka robeža starp bērna vecāku krimināltiesisko un civiltiesisko atbildību, proti, starp pornogrāfiska rakstura materiālu kopīgošanu un personas cieņas un reputācijas aizskārums. Tiesu praksē ir izplatīti gadījumi, kad pornogrāfiska rakstura materiālu aprite, kas satur bērnu pornogrāfiju, galvenokārt izpaužas šos materiālus lejupielādējot un glabājot. Piemēram, ar Daugavpils tiesas 2018. gada 20. jūnija spriedumu krimināllietā Nr. 11903029117 par vainīgu tika atzīts kāds vīrietis, kurš ar nolūku apmierināt savas personiskās tiesības savā datorā lejupielādēja un glabāja video ierakstus, kuri satur bērnu pornogrāfiju.

Problēmas analizē uzmanība jāpievērš arī noziedznieka personībai – agrāk nesodīts, ar vidējo izglītību, precējies, apgādībā ir divi bērni, strādā, ir pastāvīga dzīvesvieta. No personību raksturojošiem datiem šķiet, ka cilvēkam ir tradicionāli uzskati par ģimeni un tās vērtībām, tomēr, viņa iekšējā pasaule var izrādīties nav tik nevainīga kā tas varētu likties. Līdz ar to, var pieņemt, ka pat visparastākās internetā publicētas bildes no atpūtas pie jūras, kur ir attēlots atkailināts bērna ķermenis, dažas personas var uzskatīt par seksuāli pievilcīgam un izmantot savu personisko tieksmju apmierināšanai. Tādējādi šādu materiālu aprītei rodas krimināltiesisks raksturs.

Nobeigums

Pētot sharentinga tiesisko nozīmi Latvijā, darba autore noskaidrojusi, ka no praktiskā viedokļa bērnu tiesības uz savu attēlu ir ļoti grūti pasargājamas. Pirmkārt, likums piešķir vecākiem varu īstenot pārstāvību bērna interesēs pēc saviem uzskatiem. Kāmēr bērns nav sasniedzis zināmu brieduma pakāpi, lai dotu piekrišanu sava attēla publicēšanai, vecākiem ir tiesības kopīgot viņa fotogrāfijas un video ierakstus sociālajos tīklos. Otrkārt, interneta vidē nonākušo informāciju gandrīz nav iespējams dzēst bez pēdām. Tiesībām tikt aizmirstam šajā gadījumā ir tieši formāls raksturs. Treškārt, Latvijā vēl nav izveidojusies tiesu prakse strīdos par bērnu tiesībām uz savu attēlu. Autoresprāt, sharentings Latvijā pašlaik ir vien ētiskuma jautājums, kuru būtu iespējams noregulēt, ierobežojot vecāku pārstāvības tiesības bērnu personas datu kopīgošanas jomā, kā arī izstrādājot “tiešsaistes etiķeti” saistībā ar vecāku rīcību ar savu bērnu personas datiem. Būtiski ir pievērst sabiedrības uzmanību sharentinga problēmai, lai savlaicīgi novērstu iespējamās neatgriezeniskas sekas.

Bibliogrāfija

- ANO Bērnu tiesību konvencija. LV, 237, 28.11.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Apple support. Apple ID izveide bērnam. Pieejams: <https://support.apple.com/lv-lv/HT201084> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Brikmane E. (2021) *Sociālo tīklu tendences un jaunumi*. Pieejams: <https://infinitem.agency/blog/socialo-tiklu-tendences-un-jaunumi/> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Civillikums. Valdības Vēstnesis, 41, 20.02.1937. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/225418> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)

- Daugavpils tiesas 2018. gada 20. jūnija spriedums krimināllietā Nr. 11903029117, [ECLI:LV:DAUT:2018:0620.11903029117.2.S]. (In Latvian)
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula) (Dokuments attiecas uz EEZ). Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=celex:32016R0679> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- English dictionary. Definition of “sharenting”. Pieejams: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sharenting> (skat. 05.01.2023.) (In English)
- Fizisko personu datu apstrādes likums. LV, 132, 04.07.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300099> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Fosch-Villaronga E., Kieseberg P., Li T. (2018) Humans forget, machines remember: Artificial intelligence and the Right to Be Forgotten. *Computer Law & Security Review*, Volume 34, Issue 2, pp. 304–313. (In English)
- Hsu H. (2019) *Instagram, Facebook, and the perils of “sharenting”*. Pieejams: <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/instagram-facebook-and-the-perils-of-sharenting> (skat. 05.01.2023.) (In English)
- Jumakova A. (2019) *Bērnu tiesību uz identitāti ģenēze Latvijā un to apdraudējums adopcijas tiesiskā regulējuma kontekstā*. Promocijas darbs. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/48929> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Jakubaņecs V. (2005) *Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca*. Rīga, 438 lpp. (In Latvian)
- Krastiņš U., Liholaja V. (2016) *Krimināllikuma komentāri*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 511 lpp. (In Latvian)
- Krimināllikums. LV, 199/200, 08.07.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Oficiālās statistikas portāls. Iedzīvotāji, kuri lieto datoru/internetu gada sākumā (procentos no iedzīvotāju kopskaita attiecīgajā grupā). Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_IKT_DL_DLM/DLM010 (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Pakalpojumu sniegšanas noteikumi. Pieejams: <https://lv-lv.facebook.com/legal/terms> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Pornogrāfijas ierobežošanas likums. LV, 83, 24.05.2007. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/157638> (skat. 05.01.2023.) (In Latvian)
- Stacey J. D. (2021) *Can children now take their parents to court over “sharenting”?* Pieejams: <https://medium.com/family-matters-2/can-children-now-take-their-parents-to-court-over-sharenting-c4e1b9574709> (skat. 05.01.2023.) (In English)
- Verswijvel K., Walrave M., Hardies K., Heirman W. (2019) Sharenting, is it a good or a bad thing? Understanding how adolescents think and feel about sharenting on social network sites. *Children and Youth Services Review*, Volume 104. (In English)

Williams-Ceci S., Grose G. E., Pinch A. C., Kizilcec R. F., Lewis N. A. (2021) Combating sharenting: Interventions to alter parents' attitudes toward posting about their children online. *Computers in Human Behavior*, Volume 125. (In English)

Children's rights to their image

Summary

In the digital age, parents are happy to share their children's personal data on social networks. More often, this manifests itself in the sharing of multimedia materials in the form of videos or images. Less often – making other identifiers of the child is publicly available, such as name, surname, date of birth, educational institution, etc. This behavior of parents is called sharenting, which means publishing photos and video files of their children on the Internet.

The aim of the research is to describe the legal significance of sharenting in the Latvian legal system.

Tasks of the research: 1) to study the essence and motives of sharenting, 2) to find out the limits of the implementation of custody rights in connection with the right to the inviolability of the child's private life, 3) to analyze the legal regulation of the protection of children's personal data.

Problem of the research – the inviolability of private life forms the core of human natural rights. Along with the development of society, the right to the inviolability of private life is interpreted more and more dynamically, according to modern conditions. It can be said, that access to children's personal data has become one of the most common problems today. Taking into account that information becomes available to an almost unlimited range of users in the internet environment, the issue of protecting children's personal data should be given special attention. It should be aware, that reckless actions of parents can create serious risks for the child's future.

The novelty of the research – the author conducted a comprehensive study of the legal regulation of the concept of sharenting, identified the problems of the ethical nature of the studied phenomenon and justified the need to legally limit the manifestations of sharenting.

The main conclusion – sharentings in Latvia is currently only a question of ethics, which could be resolved by limiting the right of parental representation in the area of sharing children's personal data, as well as by developing "online etiquette" in relation to parents' behavior with their children's personal data.

Key words: sharenting, right to one's image, children's rights, inviolability of private life, internet environment, child pornography.

KRĪZE UN TO IZRAISOŠIE FAKTORI. KRĪZES VADĪBA LATVIJĀ

Civilā aizsardzība ir vairāku pasākumu kopums, kuru mērķis ir nodrošināt cilvēku, vides un īpašumu drošību. To īsteno valsts un pašvaldības institūcijas, fiziskās un juridiskās personas, kā arī citas organizācijas, lai pasargātu sabiedrību no katastrofas un katastrofu draudiem. Šī sistēma veidota, ar mērķi apzināt iespējamus draudus, identificēt problēmas, kā arī izstrādātu pasākumu plānu, lai novērstu vai mazinātu radušos draudu sekas. Tā ir daļa no kopējās nacionālās drošības sistēmas. Jēdzienu “krīze” var izskaidrot kā nepārvaramas grūtības, kas pārsniedz cilvēka ierastos resursus un sarežģījuma pārvarēšanas mehānismu.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot krīzes jēdziena būtību un izanalizēt tās tiesiskās reglamentācijas niansas.

Pētījuma uzdevumi: 1) normatīvo aktu un literatūras izpēte; 2) krīzes pārvarēšanas līdzekļu un metožu analīze; 3) būtiskāko problēmu apzināšana saistībā ar pētāmo jomu; 4) priekšlikumu un secinājumu izvirzīšana.

Pētījuma problēma – krīzes ietvaros vai mainīties ne tikai normatīvo aktu priekšraksti, bet arī indivīda subjektīvo tiesību realizācijas robežas, kas savukārt paaugstina neprognozējamo seku iestāšanās varbūtību.

Pētījuma novitāte – autors vispusīgi izanalizēja jēdziena “krīze” tiesisko reglamentāciju, identificēja krīzes faktoros un teorētiski pamatoja nepieciešamību pilnveidot krīzes vadības procedūras.

Galvenie secinājumi – civilās aizsardzības sistēma Latvijā nav efektīvi attīstīta pastāvīgā nepietiekamā finansējuma dēļ. Nav noteikta skaidra atbildība iesaistīto pušu vidū, kas vājina sistēmu un rada bažas par sistēmas spēju darboties patiesa apdraudējuma gadījumā. Praktisko mācību trūkums liedz saskatīt un novērst kritiski svarīgās problēmas.

Atslēgas vārdi: civilā aizsardzība, katastrofa, krīze, krīzes vadība, ārkārtēja situācija.

Krīze un to izraisošie faktori

Jēdzienu “krīze” var izskaidrot kā nepārvaramas grūtības, kas pārsniedz cilvēka ierastos resursus un sarežģījuma pārvarēšanas mehānismu. Krīzes rezultātā paplašinās cilvēka rīcības iespējas, pieaug nejaušības princips un atsevišķu cilvēku rīcība rada neatgriezeniskas un neprognozējamas sekas. Savukārt Oksfordas vārdnīca vārdam krīze sniedz divus skaidrojumus: 1) lielu briesmu laiks, grūtības un šaubas kad ir jāpieņem svarīgi lēmumi problēmu risināšanā un 2) laiks, kad problēma, slikta

situācija vai slimība ir smagākajā punktā (Oxford Learner's Dictionaries 2022).

Krīze var skart individuālu personu, institūciju, organizāciju un valsti, kas pēc būtības ir liela un kompleksa organizācija. Lielākoties tiek runāts par organizāciju krīzēm un to vadību. Civilās aizsardzības un valsts drošības ietvaros ar krīzi apzīmē situāciju, kad radušies draudi valsts prioritārām vērtībām, interesēm un mērķiem.

Dabas katastrofu krīzes rada dabas spēki. Šādas krīzes nav iespējams novērst, var tikai samazināt iespējamus postījumus ja dabas katastrofas iestāšanos varēja paredzēt. Izplatītākās plaša mēroga dabas katastrofas ir zemestrīces, vulkānu izvirdumi, tornādo, plūdi, cunami, vētras un sausuma periodi. Latvijas ģeogrāfiski atrodas reģionā ar maz izplatītām lielus postījumus radošām dabas katastrofām. Katru gadu Pavasarī pie Latvijas lielākajam upēm dzīvojošie saskaras ar plūdu draudiem, bet salīdzinot ar pasaules mērogu, to radītais postījums ir niecīgs un tie ir lielākoties paredzami. Klimata pārmaiņu rezultātā vētras Latvijas teritorijā kļūst aizvien stiprākas un ir sagaidāms, ka to radītie postījumi pieaugs. Šis nav jauns dabiskais apdraudējums, bet tā spēka palielināšanās var radīt nozīmīgu krīzi Latvijas tautsaimniecībā, jo vētras var pārtraukt elektroapgādi, radīt bojājumus ēkām, izgāzt mežus, radīt infrastruktūras bojājumus, radīt apdraudējumu iedzīvotāju veselībai un dzīvībai.

Stipras vētras Latvijā nenotiek bieži, tomēr atsevišķas ir plosījušās ar orkāna spēku. Stiprākā vētra ir reģistrēta 1967. gada 17–18. oktobrī. Vēja ātrums brāzmās sasniedza par 48 m/s. Divus gadus vēlāk 1969. gada novembrī vētras spēks sasniedza 44 m/s. Trešā spēcīgākā vētra Latvijā ir reģistrēta salīdzinoši nesenā pagātnē – 2005. gada janvārī, kad vidējais vēja ātrums bija 29.09 m/s un brāzmās sasniedza 40 m/s. Šīs vētras rezultātā tika noskalota jūras piekraste, nogāzts liels daudzums koku, ēkām norauti jumti un 60% Latvijas teritorijas tika traucēta elektroapgāde. Vētru nodarītie postījumi tautsaimniecībai ir ievērojami, tomēr tikai ļoti retos gadījumos Latvijā vētras rezultātā iet bojā iedzīvotāji.

Tehnoloģiskās krīzes rodas cilvēku darbības rezultātā, kad izmantotās tehnoloģijas un zinātne kļūst pārāk komplicēta un rodas kļūda. Kļūdas iemesls visbiežāk ir cilvēks. Tehnoloģisko krīžu rezultātā visbiežāk tiek radīts nopietns vides piesārņojums. Spilgtākais piemērs mūsu reģiona šāda veida kļūdai un tās radītai krīzei ir sprādziens Černobiļas atomelektrostacijas blokā, kas radīja milzīgu radioaktīvo piesārņojumu plašā teritorijā un ietekmēja daudzu miljonu cilvēku dzīves. Latvijas nozīmīgākās tehnoloģiskās krīzes ir 2000. gada martā notikusi vilciena sastāva sadursme ar

vieglo automašīnu, kuras rezultātā no sliedēm noskrēja astoņas cisternas ar 922 tonnām dīzeļdegvielas. Daļā no dīzeļdegvielas sadega, bet zemē nokļuva 216 tonnas dīzeļdegvielas. Ugunsgrēka dzēšanā iesaistījās 20 ugunsdzēsēju automašīnas ar 72 darbiniekiem. Pēc ugunsgrēka nodzēšanas Latvijas Dzelzceļa avārija brigādes uzsāka piesārņojuma ierobežošanas pasākumus. Avārijas rezultātā tika piesārņota platība 1.7 hektāru platībā un vidē palika 37.73 tonnas dīzeļdegvielas (Latvijas gadsimta ekoloģisko katastrofu TOP 10, 2011). Sanācijas darbi turpinājās 3 gadus, līdz gruntsūdens un augsnes piesārņojuma rādītāji atbilda normām.

Konfrontācijas krīzes Latvijā nozīmīgākais un mērogos ievērojamākais gadījums ir tā sauktie 13. janvāra Vecrīgas nemieri. 2009. gada 13. janvārī Rīgā notika masu nekārtības un iedzīvotāju sadursmes ar policiju, kas bija rezultāts ekonomiskās situācijas pasliktināšanās un politiskai krīzei Latvijā. Sākotnēji miermīlīga sapulce Dome laukumā pārauga vairāku simtu cilvēku gājienā Saeimas virzienā, kur izcēlās kauktiņš starp nemierniekiem un policiju. Nemiernieki pieprasīja Saeimas atkāpšanos. Saeimas ēka tika apmētāta ar olām, pudelēm un bruģakmeni. Protestētāji tika atspiesti no Saeimas ēkas, bet īpašuma bojāšana turpinājās Vecrīgā. Tika ievainoti vairāk kā 50 cilvēki. Tika vērtēta versija, ka uz nemieriem cilvēkus uzkūdiņa kaimiņvalsts iesūtīti speciāli apmācītas personas lai destabilizētu situāciju valstī.

Slikta menedžmenta, jeb vadības krīzes ir tādas, kuras rodas gadījumos, kad vadītāji ignorē izvēlētās stratēģijas blakusefektus un ilgtermiņa sekas par labu īstermiņa ieguvumiem. Šādas krīzes piemērs Latvijā ir ekonomiskā lejupslīde jeb krīze pēc nekustamo īpašumu burbuļa plīšanas 2008.–2010. gadā. Ekonomisko problēmu ietekmē valsts nacionalizēja Parex banku, ieguldot pie 700 miljoniem latu. Lai kompensētu budžeta izdevumus, tika pieņemti lēmumi paaugstināt PVN pamatlikmi līdz 21% un palielināt akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem un alkoholiskajiem dzērieniem un samazināt finansējumu valsts un pašvaldību institūciju darba samaksai par 15%. Krīzes ietekmē bezdarbs divu gadu laikā palielinājās no 5% līdz 16.6%. Krīzes laikā darbu zaudēja vairāk nekā 160 tūkstoši ekonomiski aktīvo iedzīvotāju un sākās nopietns emigrācijas vilnis. Divu gadu laikā emigrēja ap 117 tūkstoši cilvēku (Hazans 2011).

Krīzes, kuras rada menedžmenta nelegitīmas darbības, izpaužas kad organizācijas vai valsts lēmumu pieņēmēji pieņem lēmumus, kuri ir amorāli un lielā daļā arī nelegāli, tādējādi izraisot neapmierinātību citās ieinteresētajās personās. Latvijas politikā šāda veida krīzes nav retums, parasti tās ir neliela mēroga.

Krīzes vadība un civilā aizsardzība Latvijā

Latvija reti saskaras ar plaša mēroga krīzēm, kuru novēršanā jāiesaistās ļoti plašam valsts pārvaldes un organizāciju lokam. Tipiskākās krīzes ir dabas katastrofas, kuras ir izraisījis vējš un ūdens. Atsevišķos gadījumos var runāt par politiskām krīzēm, bet pēdējo gadu aktualitātē ir COVID 19 pandēmija un tās ietekme uz ekonomiku un sabiedrību.

Lai novērstu un pārvarētu valsts apdraudējumu ir izveidota krīzes vadības padome, kas ir koordinējošā iestāde institūcija, kura nodrošina valsts un pašvaldību institūciju saskaņotu rīcību apdraudējuma gadījumā. Padomes funkcijas un uzdevumi ir noteikti Ministru kabineta 2011. gada 18. janvāra noteikumos Nr. 42 “Krīzes vadības padomes nolikums” (Noteikumi 2011).

Padomei ir noteiktas divas funkcijas – koordinēt sadarbību jautājumos, kas saistīti ar valsts apdraudējuma preventīvajiem un pārvarēšanas pasākumiem, kā arī to radīto seku likvidēšanas pasākumiem, kā arī koordinēt civilmilitāro sadarbību valsts apdraudējuma novēršanai un pārvarēšanai. Padomes darba nodrošināšanai ir izveidots Padomes sekretariāts, kura darbu nodrošina Iekšlietu ministrija. Saskaņā ar Nacionālās drošības likuma 23.² pantu Krīzes vadības padomi vada Ministru prezidents un locekļi ir aizsardzības, ārlietu, ekonomikas, finanšu, iekšlietu, tieslietu un veselības, satiksmes un vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs (Likums 2000).

Krīzes vadības padome normālos apstākļos tiek sasaukta reizi 6 mēnešos. Nepieciešamības gadījumā padomes loceklis var sasaukt ārkārtas sēdi. Par Krīzes vadības padomes eksistenci sabiedrība daudz plašāk uzzināja COVID 19 krīzes laikā, kad nozīmīgākie lēmumi krīzes pārvaldībā tika pieņemti tieši šinī institūcijā. Ārkārtas sēdes notika regulāri.

Mediķi 2021. gada oktobrī aizvien skaļāk cēla trauksmi, ka veselības aprūpes sistēma pārslodzes dēļ nonākusi uz krīzes sliekšņa, tādēļ padomē tika lemts par jauniem drošības pasākumiem. Padomes sēdē, kura ilga no 05.10.2021. līdz 08.10.2021. un 18.10.2021. sēdē tika pieņemti Latvijas vēsturē vēl nebijuši ierobežojumi – mājāsēde, publisku pasākumu un aktivitāšu slēgšana, pagarināts brīvlaiks skolēniem un attālinātas mācības. Krīzes padomes sēdē tika pieņemts lēmums visā valstī noteikt ārkārtējo situāciju uz 3 mēnešiem (Protokols 2021).

Ārkārtas situācija tika pasludināta saskaņā ar likumu “Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli”. Ar šo likumu nosaka, kārtību, kādā izsludina un atceļ īpašu tiesisko režīmu – ārkārtējo situāciju vai izņēmuma

stāvokli, kā arī valsts pārvaldes un pašvaldību institūciju, fizisko un juridisko personu tiesības, to ierobežojumus, īpašos pienākumus un tiesiskuma nodrošināšanu šo tiesisko režīmu spēkā esamības laikā (Likums 2013). Ārkārtējā situācija ir īpašs tiesisks režīms, kura laikā Ministru kabinetam ir tiesības likumā noteiktajā kārtībā un apjomā ierobežot valsts pārvaldes un pašvaldību institūciju, fizisko un juridisko personu tiesības un brīvības, kā arī uzlikt tām papildu pienākumus. Izsludinot ārkārtējo situāciju, Ministru kabinetam ir tiesības noteikt plašu loku ar ierobežojumiem: pārvietošanās, saimnieciskās darbības, tiesības iekļūt īpašumos, aizturēt personas utt.

Iepriekš minētais likums paredz arī Izņēmuma stāvokļa pasludināšanu. Šo stāvokli izsludina, ja valsti apdraud ārējais ienaidnieks vai valstī vai tās daļā ir izcēlušies vai draud izcelties iekšējie nemieri, kas apdraud demokrātisko valsts iekārtu. Šis stāvoklis paredz Ministru Kabinetam vēl plašākas tiesības nekā ārkārtas situācijas stāvoklis.

Ārkārtas situācijas un izņēmuma stāvokļa izsludināšana attiecas uz visiem tiesību subjektiem. Krīzes radīto seku pārvarēšanā iesaistās gan valsts, pašvaldības institūcijas, gan uzņēmumi un civilpersonas. Civilpersonu efektīva iesaistīšanās lielā mērā ir atkarīga no to sagatavotības. Šādu sagatavotību būtu jānodrošina civilās aizsardzības sistēmai.

Latvijā civilās aizsardzības sistēmu nosaka Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums. Likums ir salīdzinoši jauns. Stājies spēkā 2016. gadā.

Civilās aizsardzības sistēma ir nacionālās drošības sistēmas sastāvdaļa, kuru veido valsts un pašvaldību institūcijas, juridiskās un fiziskās personas, kam ir likumā noteiktas tiesības, uzdevumi un atbildība civilās aizsardzības jomā. Galvenie uzdevumi ir: nodrošināt cilvēku, vides un īpašumu drošību, nodrošināt sabiedrībai minimāli nepieciešamās pamatvajadzības katastrofas vai katastrofas draudu gadījumā, savlaicīgi prognozēt katastrofu draudus, plānot un savlaicīgi veikt preventīvos pasākumus, sniegt palīdzību katastrofā cietušajiem un mazināt kaitējumu, ko katastrofa radījusi vai var radīt cilvēkiem, videi un īpašumam, plānot un veikt atjaunošanas pasākumus, normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā sniegt un saņemt starptautisko palīdzību, atbalstīt valsts aizsardzības sistēmu, ja noticis militārs iebrukums vai sācies karš (Likums 2016).

Ministru kabinets ar 2020. gada 26. augusta rīkojumu Nr. 476 apstiprināja Valsts civilās aizsardzības plānu, kas nosaka katastrofas pārvaldīšanas subjektu kompetenci un rīcību katastrofas pārvaldīšanas pasākumu īstenošanā. Civilās aizsardzības sistēmas darbību kara, militārā

iebrukuma vai to draudu gadījumā organizē Civilās aizsardzības operacionālās vadības centrs (Rikojums 2020).

Civilās aizsardzības sistēmas attīstībai Latvijā nav pievērsts pietiekami daudz uzmanības. Karš Ukrainā ir aktualizējis šo problēmu, bet risinājums šai problēmai nav iespējams ātrs. Latvijas Pašvaldību savienība akcentē, ka valstī nav izstrādāts krīzes komunikācijas plāns, kā rezultātā komunikācija starp institūcijām notiek bez definētas procedūras un sadrumstaloti. Operacionālā vadības centra vienam no uzdevumiem būtu jābūt starpinstiitūciju darba koordinācijai, iepirkumu plānošanai, materiālo rezervju izveides plānošanai un koordinēšanai, kā arī krīzes vadības scenāriju izstrādei un visaptverošas krīzes komunikācijas nodrošināšanai (Savienība 2022). Arī Iekšlietu ministrs Kristaps Eklons ir paudis, ka civilās aizsardzības komisiju darbība valstiskā līmenī joprojām ir lielas nepilnības un joprojām visaptveroša civilās aizsardzības sistēma nedarbojas apmierinoši.

Pēdējās praktiskās civilās aizsardzības mācības visas valsts līmenī notika pirms 6 gadiem. Mācību STORMEX 2016 laikā tika izspēlēts scenārijs, kurā pāri Latvijai brāžas orkāns ar vēja ātrumu līdz 48 m/s. Šādām mācībām ir liela praktiskā nozīme, jo ļauj saskatīt vājos posmus un tos novērst.

Valsts kontrole ir atzinusi, ka civilās aizsardzības sistēma ir izveidota tā, ka tajā piedalās daudzi, bet neviens nav atbildīgs. Pēdējo četru gadu laikā nav piešķirti līdzekļi valsts materiālo rezervju veidošanai, tādējādi tās nav izveidotas paredzētajā apjomā (Ziņojums 2022).

Secinājumi

Latvijas ģeogrāfiskā novietojuma dēļ iedzīvotājiem reti nākas saskarties ar postošām dabas katastrofām, kuras izraisītu vispārēju krīzi. Krīzes vadība neseno dabas katastrofu seku novēršanā ir bijusi pietiekami efektīva. Pēdējos gados Latvijas iedzīvotājiem un politikas veidotājiem drīzāk ir jāsaskaras ar ekonomisko problēmu un vīrusa infekciju izraisītām problēmām, kuras rada lokāla mēroga krīzes. Kaimiņvalsts Krievijas impēriskās ambīcijas var radīt krīzi ar kuru Latvija vēl nav saskarusies. Vispirms ekonomisku, tad sociālu. Tiešs militārs apdraudējums ir maz ticams. Tomēr, ja tāds rastos, tas radītu nopietnas problēmas ne tikai militārajā jomā, bet arī civilajā. Civilās aizsardzības sistēma Latvijā nav efektīvi attīstīta pastāvīgā nepietiekamā finansējuma dēļ. Nav noteikta skaidra atbildība iesaistīto pušu vidū, kas vājina sistēmu un rada bažas par sistēmas spēju darboties patiesa apdraudējuma gadījumā. Praktisko mācību trūkums liedz saskatīt un novērst kritiski svarīgās problēmas.

Bibliogrāfija

- Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums. LV, 100, 25.05.2016.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/282333-civilas-aizsardzibas-un-katastrofas-parvaldisanas-likums> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Hazans M. (2011) *The changing face of Latvian emigration, 2000–2010 National Identity, Mobility and Capability*. Rīga: Advanced Social and Political Research Institute of the University of Latvia, 2011, p. 84. (in English)
- Iekšlietu ministrija atsaucas LPS aicinājumam rast finansējumu operacionālās vadības centra izveidi Latvijas Pašvaldību savienība. Pieejams: <https://www.lps.lv/lv/zinas/lps/7334-iekšlietu-ministrija-atsaucas-lps-aicinajumam-rast-finansejumu-operacionalas-vadibas-centra-izveidi> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Krīzes vadības padomes nolikums. MK noteikumi Nr. 42, LV, 11, 20.01.2011.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/224553-krizes-vadibas-padomes-nolikums> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Krīzes vadības padomes ārkārtas sēdes protokols Nr. 1, 05-08.10.2021. Pieejams: <https://www.vugd.gov.lv/lv/media/5097/download> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Latvijas gadsimta ekoloģisko katastrofu TOP 10, 2011, Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/zinas/184848-latvijas-gadsimta-ekologisko-katastrofu-top-10> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Likums “Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli”. LV, 61, 27.03.2013.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/255713-par-arkartejo-situaciju-un-iznemuma-stavokli> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Nacionālās drošības likums. LV, 473/476, 29.12.2000. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=14011> (skat. 20.10.2022) (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Oxford Learner’s Dictionaries. Pieejams: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/crisis_1?q=crisis (skat. 20.10.2022). (In English)
- Par Valsts civilās aizsardzības plānu. MK rīkojums Nr. 476, LV, 167, 31.08.2020.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/317006-par-valsts-civilas-aizsardzibas-planu> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)
- Valsts civilās aizsardzības sistēmas plānošana un gatavība. (2022) Revīzijas ziņojums, Valsts kontrole, Rīga. Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29552-BEB0L79wVBRtl5z947s2p5lODAW3jqJh.pdf> (skat. 20.10.2022). (In Latvian)

Crisis and the factors causing it. Crisis management in Latvia

Summary

A crisis can affect an individual person, institution, organization and country, which is a large and complex organization by nature. Mostly they talk about organizational crises and their management. In the framework of civil defense and national security, a crisis means a situation when there is a threat to the priority values, interests and goals of the country. Due to the geographical location of Latvia, the population rarely has to face devastating natural disasters that would cause a general crisis. Crisis management has been sufficiently effective in preventing the consequences of recent natural disasters. In recent years, Latvian citizens and policy makers have rather had to face economic problems and problems caused by virus infections, which are caused by local-scale crises. The imperial ambitions of neighboring Russia can create a crisis that Latvia has not faced yet. First economic, then social. A direct military threat is unlikely. However, if it going to occur, it would cause serious problems not only in the military field, but also in the civilian field.

The aim of the research is to clarify the nature of the concept of crisis and to analyze the features of its legal regulation.

Tasks of the research: 1) research of legal acts and literature; 2) analysis of means and methods of crisis management; 3) identification of the most important problems related to the researched field; 4) to formulate proposals and conclusions.

The problem of the research – within the framework of the crisis, whether not only the regulations of the regulatory acts, but also the limits of the realization of the individual's subjective rights, will change, which in turn increases the probability of the occurrence of unpredictable consequences.

The novelty of the research – the author comprehensively analyzed the legal regulation of the term “crisis”, identified the factors of the crisis and theoretically justified the need to improve crisis management procedures.

The main conclusions – the civil defense system in Latvia is not effectively developed due to constant insufficient funding. There is no clear accountability among the parties involved, which weakens the system and raises concerns about the system's ability to function in the event of a real threat. The lack of practical training prevents us from seeing and solving critical problems.

Key words: civil protection, disaster, crisis, crisis management, emergency situation.

NOLAIĀDĪBAS UN VARDARBĪBAS PRET BĒRNU TIESISKIE ASPEKTI

Bērniem draudzīgas justīcijas izveide ir likumdevēja un bērnu tiesību aizsardzības speciālistu prioritārais mērķis, proti, mērķis ir izveidot uz bērnu centrētu tiesību sistēmu, kuras atsevišķi elementi darbojas vienotā sinerģijā, nodrošinot bērnu labākām interesēm atbilstošu gan tūlītēju, gan ilgtermiņa lēmumu un normu pieņemšanu.

Pētījuma mērķis ir izvērtēt un izanalizēt vardarbības pret bērnu jēdziena būtību, jēdziena atspoguļojumu tiesu praksē un tiesu prakses atbilstību bērnu labākajām interesēm.

Pētījuma uzdevumi – sniegt ieskatu un identificēt problēmjautājumus, kas izriet no tiesību normu interpretācijas un tiesību normu piemērošanas, kas savukārt saistīti ar vardarbību pret bērnu.

Pētījuma problēma – sabiedrības tiesiskā apziņa un izpratne par vardarbības atstātajām sekām bērna attīstībai ir klaji nepietiekošas. Tolerance pret vardarbību pret bērniem ir nepieņemama un marginalizē paša jēdziena būtību un nozīmi.

Pētījuma novitāte – autore vispusīgi izanalizēja tiesu prakses atziņas, kas izriet no lietām, kas ir saistītas ar vardarbību pret bērniem un pamatoja nepieciešamību pilnveidot esošo tiesisko reglamentāciju.

Galvenais secinājums – procesa virzītāja subjektīvais vērtējums, zināšanas, tiesiskā apziņa un vērtības ir noteicošais faktors jautājumā par noziedzīgā nodarījuma vai pārkāpuma klasifikāciju attiecībā uz nodarīto vardarbību pret bērnu.

Atslēgas vārdi: bērns, bērna labākās intereses, vardarbība pret bērnu, bērniem draudzīga justīcija.

Likumdevējs nepārtraukti aktualizē jautājumu par bērnu tiesību institūta pilnveidi, tiek vērtēta attīstības dinamika un tendences, tiek analizētas vērtības, sabiedrības tiesiskā apziņa, taču, neskatoties uz to, sabiedrību joprojām pāršalc skaļi notikumi, kuri ir saistīti ar vardarbību pret bērniem ģimenē un iestādēs (LSM.lv 2022. septembris), (LSM.lv 2022. janvāris), (LSM.lv 2020).

No Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas gada pārskata izriet, ka nemanīgs iemesls, kāpēc bērni zvana uz Uzticības tālruni, ir vardarbība. Salīdzinot ar 2020. gadu, visstraujāk ir pieaudzis emocionālās vardarbības skaits, kā arī visvairāk zvanu saņemts tieši par vecāku fizisku vardarbību, kas vērsta pret bērniem (VBTAI 2021).

Pētījumos ir arī atklājies, ka vismaz 15% no bērniem cieš no vecāku, likumisko pārstāvju nolaidības, proti, aprūpes pienākumu nepildīšanas (Stoltenborgh, Bakermans-Kranenburg, Jzendoorn 2013).

Šādas situācijas viennozīmīgi liecina par to, ka sabiedrības tiesiskā apziņa un izpratne par vardarbības atstātajām sekām bērna attīstībai ir klaji nepietiekošas. Būtiski ir atzīmēt, ka nolaidība pret bērnu ir pielīdzināma vardarbībai un attiecīgi persona ir saucama pie tiesību normās paredzētās atbildības. Tolerance pret vardarbību pret bērniem, autora ieskatā, ir nepieņemama un marginalizē paša jēdziena būtību un nozīmi.

Pasaules Veselības asambleja 1996. gada 25. maijā deklarēja, ka vardarbība ir pasaulē lielākā sabiedrības veselības problēma (Pasaules Veselības asambleja WHA49.25 1996).

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka vardarbība ir visu veidu fiziska vai emocionāla cietsirdība, seksuāla vardarbība, pamešana novārtā vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu (Bērnu tiesību aizsardzības likums 1. panta 9¹ punkts). Lai arī sākotnēji liekas, ka tiesību normā vardarbības jēdzieni iekļauti tikai šauras, formālas juridiskas definīcijas ietvaros, taču šī norma ir jātulklo no visplašākā tvēruma. Proti, katra vardarbības forma ir unikāla un katrā individuālā gadījumā tā atklāsies pavisam no cita skata punkta, kas gūs apstiprinājumu ar lietas faktiskajiem apstākļiem. Vēl jo vairāk, Bērnu tiesību aizsardzības likums ne tikai nosauc definīcijas, bet arī nodefinē kā aksiomu sabiedrības locekļu pienākumu katrā individuālā gadījumā vērtēt rīcības, lēmuma, darbības atbilstību bērna labākajām interesēm.

Jebkāda veida vardarbība pret bērnu kā aksioma ir nepieņemama ne tikai tāpēc, ka bērnam tiek nodarīts kāds fizisks kaitējums vai emocionāls un par to tiek piemērots sods, bet tāpēc, ka tas neatgriezeniski maina bērna kognitīvo procesu darbību, uztveri, domāšanu, emocionālo fonu, kas var novest bērnu ne tikai pie deviantas un delikventas uzvedības, bet var arī novest līdz autoagresīvai, depresīvai, aizkavētas vai traucētas attīstības (Dardedze). Šādu no bērna neatkarīgu ārējo darbību rezultātā, sabiedrība iegūs nākotnē pieaugušo, kuram var rasties problēmas un traucējumi ar pašizaugsmi, pašvērtējumu, persona var meklēt destruktīvas attiecības, ieslīgst atkarībās un līdzatkarībās. Kā arī, pētījumos ir pierādīts, ka lielākā daļa vecāku, kuri ir vardarbīgi pret saviem bērniem, ir piedzīvojuši vardarbību un pamešanu novārtā savā bioloģiskajā ģimenē bērnībā (Krug, Dahlberg, Mercy, Zwi, Lozano 2002). Proti, personai, kura ir cietusi no vardarbības bērnībā, ir lielāks risks kļūt par vardarbības upuri vai arī pašam kļūt par varmāku.

Taču autors vērs uzmanību, ka piedzīvotā vardarbība bērībā nekādā veidā neattaisno pieaugušā vērsto vardarbību pret bērnu. Vardarbība pret bērnu ir sodāma un, autora ieskatā, sodam ir jābūt tādām, kad tiek atrisināts jautājums un tiek panākts balanss starp savā ziņā savstarpēji kolidējošām interesēm – bērna tiesībām, taisnīgā rezultāta sasniegšanu un noziedzīga nodarījuma/pārkāpuma prevenciju.

Tiesību aktos ir noteikts, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras. Visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses. Šīs personas ievēro bērna labākās intereses visās darbībās, kas tieši vai netieši skar vai var skart bērnu: novērtējot jebkuru ar bērnu saistītu gadījumu; rīkojoties jebkādā ar bērnu saistītā lietā; pieņemot jebkuru lēmumu saistībā ar bērnu (Bērnu tiesību aizsardzības likums 6. pants). Tas pēc savas būtības nozīmē to, ka bērnu tiesībām ir starpdisciplinārs un multidisciplinārs raksturs, un kad saduras bērna intereses ar citām interesēm, bērnu intereses fundamentāli vienmēr prevalē. Būtiski ir arī atzīmēt, ka minētā tiesību norma ir attiecināma gan uz katru individuālu gadījumu, gan arī uz bērniem kā sabiedrības daļu. Un tas nozīmē, ka arī visām tiesību normām, instrukcijām un vadlīnijām ir jābūt uz bērnu centrētām un jāatbilst bērnu interesēm arī tādos gadījumos, kad norma netieši skar bērnu intereses kā sabiedrības daļu. Proti, bērna interesēs pieņemtie lēmumi, rīcības u.c darbības kā paradigmu ir jāvērtē balstoties uz ilgtermiņa ietekmi, vērtējot proaktīvi, jo bērnu tiesību joma ir tik sensitīva un trausla, ka speciālistiem, sabiedrībai mijiedarbojoties nav tiesību pieļaut kļūdas.

Sabiedrības izpratne par vardarbības pret bērniem nepieļaujamību ir evolucionējusi. Bez šaubām, sabiedrības izpratnes līmeni ietekmē gan katras valsts tiesību tradīcijas, vērtības, sabiedrības attīstības līmenis, ekonomiskā izaugsme, kā arī bieži vien stimulē tiesību normu grozījumiem ir tieši tiesu praksei. Par šiem jautājumiem vienmēr ir jādiskutē un ir jāspoguļo sabiedrībā.

Viens no pirmajiem speciālistiem, kurš savos darbos atspoguļoja pieaugušo nepieļaujamo attieksmi pret bērniem bija ārsts, rakstnieks *Henryk Goldszmit*, zināms arī kā Janusz Korczak's. Viņa darbs "Bērna tiesības uz cieņu" ("A Child's Right to Respect"), pirmo reizi publicēts 1928. gada beigās un savu aktualitāti šis darbs nav zaudējis arī līdz šim brīdim. Janusz Korczak's savā darbā krasi nostājās pret vardarbību,

norādot, ka sabiedrībā ikdienišķi un nevainīgi ir ieļļaukāt bērnu, stipri raustīt viņu aiz rokas vai sāpīgi saspīest. Taču būtiskākais secinājums, par kuru runā autors savā darbā, ir tas, ka ar savu piemēru pieaugušie māca nicināt vājos un tā ir slikta prakse (Korczak's 2017). Proti, autoritāti ieguvušais speciālists mēģināja, izmantojot samērā skarbus secinājumus, likt sabiedrībai aizdomāties par kaitējumu, kas tiek nodarīts bērnam pret kuru tiek vērsta vardarbība. Ņemot vērā tā laika vēsturiskos notikumus, politisko nostāju, šī publikācija neapšaubāmi ir vērtējama kā drosmīgs solis.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1978. gada 25. aprīļa nolēmumā lietā *Tyrer v. the United Kingdom* norādīts, ka bērnam piespriestsais un izpildītais sods, t.i., “bērnam noģērbtas bikses un apakšbikses, un trīs reizes iesitis ar bērzu”, pārkāpj Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. pantu (necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas aizliegums) (ECHR 1978). Ar minēto tiesas nolēmumu Lielbritānijas tiesību sistēmā tika ielikts nopietns pamats bērnu interesēm atbilstošās bērnu tiesību sistēmas izveidei.

Uzmanības un analīzes vērts ir Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 23. septembra nolēmums lietā *A. v. the United Kingdom*. Situācija ir saistīta ar diviem brāļiem, kuri cieta no fiziskas vardarbības no patēva puses. Pirmo reizi brāļiem dienesti pievērsa uzmanību 1991. gadā, kad tapa zināms, ka viņu mātes dzīvesbiedrs sita bērnus. 1993. gadā par vardarbību ģimenē ziņoja izglītības iestāde. Bērnu patēvs atzina vardarbības faktu, taču aizstāvība norādīja, ka vardarbība bija nepieciešama un bija saprātīga, jo viens no zēniem bija “grūti audzināms” un viņš nereaģēja un neievēroja vecāku vai skolas disciplīnu. Pats tiesnesis norādīja, ka atbildētājam nav jāpierāda, ka tā bija likumīga un saprātīga pāraudzināšana. Prokuratūrai ir jāpierāda, ka tā nebija. Ar balsu vairākumu tika atzīts, ka iesniedzēja patēvs nav vainīgs uzbrukumā, kas izraisījis reālus miesas bojājumus. Taču Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatēja Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. panta (necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas aizliegums) pārkāpumu, jo Anglijas tiesību akti zēnu pienācīgi neaizsargāja (ECHR 1998).

Proti, lai arī Lielbritānija kā anglosakšu tiesību sistēmas pārstāve paredz precedenta tiesību nozīmi lietu izlemšanā, minētajā gadījumā tiesa izrādīja klaju nevērību pat pret 1978. gadā pieņemto ECHR tiesas nolēmumu, jo jau 1978. gada nolēmumā tika prevalēts, ka miesas sodi kā audzināšanas metode nav pieļaujami.

Minētais pāraudzināšanas fakts ir aktuāls arī mūsdienās, jo autora darba pieredze gan bāriņtiesā, gan administratīvajā komisijā rāda, ka vairums varmāku paskaidrojumos savu rīcību attaisno tieši ar audzināšanas metodes pielietošanu kā vardarbību, proti, mēģinot pierādīt, ka viņus tā ir audzinājuši bērnībā un viņi ir izauguši par “krietniem pilsoņiem” un ka tas ir vienīgais veids kā ieaudzināt bērnam paklausību.

Kā pirmā no valstīm, kura normatīvajā regulējumā iestrādāja visu iespējamo miesas sodu aizliegumu, bija Zviedrija. 1979. gadā Zviedrija pieņēma Bērnu un vecāku kodeksu (Olsen 1984), tas jau bija nopietns signāls pārējām valstīm rīkoties līdzīgi.

Atgriežoties pie situācijas Latvijā, Latvijas tiesību normas nosaka divus atbildības veidus par veikto vardarbību pret bērnu – krimināl- atbildību un administratīvo atbildību.

Bērnu tiesību aizsardzības likums paredz atbildību par bērna pamešanu novārtā, fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu, par bērna atstāšanu bez uzraudzības, par bērna aprūpes pienākumu nepildīšanu, par bērnu, kurš nav sasniedzis 16 gadu vecumu, atrašanās publiskā vietā nakts laikā bez pilngadīgas personas, kura atbildīga par bērna uzraudzību, klātbūtnes (Bērnu tiesību aizsardzības likuma 81. pants, 83. pants, 85. pants, 87. pants). Savukārt, Krimināllikumā paredzēta atbildība par ciet-sirdīgu un vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo, ja ar to nepilngadīgajam nodarītas fiziskas vai psihiskas ciešanas un ja tās nodarījušas personas, no kurām cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs (Krimināllikuma 174. pants).

Pastāvot šādai duālai pieejai un sava veida tiesību normu dublēšanai, ir iespēja nonākt pie situācijas, kad tiesību norma netiek piemērota atbilstoši tās mērķim un personai tiek piemērots mazāk smagāks sods – administratīvais sods, nevis kriminālsods.

Lai arī Augstākās tiesas 2015. gada apkopojumos ir norādīts, kas tiek uzskatīts par fiziskām ciešanām un kas par psihiskām, vērtējot tiesu praksi ir secināms, ka nav konstatējama vienota pieeja kādos gadījumos ir ierosināms kriminālprocess un kādos administratīvais. Tiesu praksē ir sastopami nolēmumi, kas liecina, ka vairums gadījumos tieši no procesa virzītāja ir atkarīgs būs uzsākts kriminālprocess vai administratīvā pārkāpuma process, jo faktu konstatācijas daļā nav norādīti kādi īpaši apstākļi, kas ļautu viennozīmīgi noteikt piederību noziedzīgam nodarījumam vai pārkāpumam.

Piemēram, Daugavpils tiesas 2021. gada 24. septembra spriedumā krimināllietā Nr. 11320018220 norādīts, ka 2020. gada 30. aprīlī ap

plkst. 17.00 /pers. A/, atrodoties savā dzīvesvietā/adrese/, būdams alkohola ietekmē, uzsāka sadzīviska rakstura strīdu ar savu sievu /pers. B/. Strīda laikā /pers. A/ nepilngadīgajam dēlam uzbļāva, ar spēku norāva uzliktās austiņas, tīši satvēra viņu ar labo roku aiz kakla, nogāza dīvēnā uz vēdera un turēja, spiežot kaklu. Nepilngadīgajam tika nodarīti maznozīmīgi miesas bojājumi: skrāpētas brūces kakla mugurpusē un kakla kreisajā pusē (Daugavpils tiesa 2021).

Vidzemes rajona tiesas 2020. gada 28. jūlija tiesas spriedumā krimināllietā Nr. 11904001620 norādīts, ka atrodoties VSIA “/nosaukums A/” telpās, /adrese A/, /pers. A/, būdama VSIA “/nosaukums A/” sanitāre, darba pienākumu pildīšanas laikā, nolūkā panākt bērnam izvirzīto prasību un slimnīcas iekšējās kārtības noteikumu ievērošanu, vienu reizi ar roku tīši parāva /pers. B/ aiz matiem kā rezultātā nodarīja viņai fiziskas sāpes un ciešanas (Vidzemes rajona tiesa 2020).

Rēzeknes tiesas 2022. gada 14. februāra spriedumā krimināllietā norādīts, ka /pers. C/, atrodoties nodibinājumā “Latgales reģionālais atbalsta centrs Rasas pērles” telpās Rugāju novada Rugāju pagasta “Varavīksne”, ar rokām saspieda un saskrāpēja savu mazgadīgo dēlu /pers. D/. /pers. C/ savam dēlam /pers. D/ nodarīja šādus miesas bojājumus – multipluss asins izplūdumus zem kreisās lāpstiņas (Rēzeknes tiesa 2022).

Rīgas rajona tiesas 2019. gada 21. novembra spriedumā krimināllietā norādīts, ka /pers. A/ būdams alkohola ietekmē, atrodoties savā dzīvesvietā – /adrese/, pāraudzināšanas un sodīšanas nolūkā par to, ka /pers. C/, reaģējot uz viņa aizrādījumu par pārlieku lielu datorspēļu lietošanu, iespļāva viņam sejā, tīši, vienu reizi ar labās rokas plaukstu iesita /pers. C/ sejas, kreisās auss rajonā, kā rezultātā /pers. C/ nokrita, tādējādi /pers. C/ tika nodarītas fiziskas ciešanas, sāpes un maznozīmīgi miesas bojājumi – zemādas asinsizplūdums abu ausu apvidū (Rīgas rajona tiesa 2019).

2020. gada 25. novembrī Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa skatīja administratīvā pārkāpuma lietu Nr. 1A68046220, kur 2020. gada 20. jūnijā Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Saulkrastu iecirkņa Kārtības policijas nodaļas inspektors sastādīja administratīvā pārkāpuma protokolu Nr. PC323601, kurā norādīts, ka /pers. A/ satvēra savu meitu /pers. B/ aiz kreisās rokas to cieši turējusi un ar varu vilkusi lejā pa kāpnēm, kā rezultātā meita mēģinājusi izrauties un sastiepusi roku. Kā arī /pers. A/ sarunas laikā ar bērna tēvu, uzvedusies agresīvi. Situasi ar kulakiem, plēsusi aiz drēbēm. Meita notikuma brīdī atradusies līdzās un redzējusi notikušo. Ar savām darbībām /pers. A/ veikusi fizisku un emocionālu vardarbību pret meitu /pers. B/ (Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa 2020).

2020. gada 3. septembrī Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa skatīja administratīvā pārkāpuma lietu Nr. 1A68031620 par to, ka 2019. gada 4. novembrī Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Zemgales iecirkņa Kārtības policijas nodaļas inspektore sastādīja administratīvā pārkāpuma protokolu Nr. PC377714, kurā norādīts, ka 2019. gada 30. jūnijā /pers. E/ nodarīja miesas bojājumus tēvs iesitot ar rokas dūri pa seju, žokļu rajonā. Konflikta laikā dzīvesvietā atradās arī mazgadīgā /pers. D/ (Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa 2020. gada 03. septembris).

Daugavpils pilsētas bāriņtiesas lietvedībā atrodas administratīvā lieta Nr. 3-5/13-2020, kurā norādīts, ka bāriņtiesa pēc savas iniciatīvas ieradās nepilngadīgais /pers. A/. Uz bērna sejas un kakla bija redzamas rētas, skrāpējumi. Sarunā ar nepilngadīgo tika noskaidrots, ka vakar ap plkst. 23.20 viņš atgriezās mājās. Piezvanīja mamma un pajautāja vecvecmāmiņai, vai viņš ir iedzēris. Bērns atzinās, ka ar draugiem bija lietojis vieglu alkoholu, taču nebija ieriebis. Pēc desmit minūtēm dzīvoklī ieradās māte un sāka kliegt uz viņu, lamāties, iesita viņam pa seju un iekoda rokā, kad viņš mēģināja atgrūst māti, māte uzbruka viņam ar mašīnas atslēgām un saskrāpēja viņam seju, kaklu, plecus, vēderu, palika dziļas rētas. Māte iesplāva viņam sejā, kad viņš mēģināja viņu nomierināt, māte pārkoda viņam kāju līdz asinīm. Bāriņtiesa lūdza Valsts policiju ierosināt kriminālprocesu pēc Krimināllikuma 174. pantā paredzētajām noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, taču tika ierosināts administratīvā pārkāpuma process un persona tika saukta pie atbildības pēc Latvijas administratīvā pārkāpuma kodeksa 172². panta par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu (Bāriņtiesa 2020).

Autors salīdzinājumam un problēmas ieskicēšanai izmantoja tikai dažus nolēmumus, taču ir jāatzīst, ka praksē šādu nolēmumu ir krietni vairāk un tas liek apšaubīt pētāmajā jautājumā tiesību normu piemērošanas taisnīgumu un leģimitāti.

Tostarp arī, Augstākā tiesa ir atzinusi, ka psihiskas ciešanas caurstrāvo gandrīz visus vardarbīgos noziedzīgos nodarījumus, kas izdarīti pret personu, un šīs ciešanas ir saistītas ar cietušās personas psihisko stāvokli un tā saucamajām “neredzamajām sekām” (Augstākās tiesas apkopojums 2015) un galvenais iemesls vardarbības nosacījumu un gradācijas iekļaušanai Krimināllikuma pantā, ir tieši likumdevēja griba. Te atbilstoši ir jāaktualizē šis jautājums, cik likumdevēja paustā griba atbilst bērnu interesēm un vai tā tika vērtēta.

Secinājumi

Neviennozīmīga un atšķirīga prakse rada šaubas par taisnīgu lēmumu pieņemšanu katrā individuālā gadījumā. Veicot tiesu prakses salīdzinājumu, ir secināms, ka lielākoties tieši no procesa virzītāja ir atkarīgs kāds no procesiem (kriminālprocess vai administratīvā pārkāpuma process) tiks ierosināts, jo pat par salīdzinoši smagākiem nodarījumiem, atsevišķos gadījumos tiek uzsākts administratīvā pārkāpuma process, nevis kriminālprocess, kas nav nedz tiesiski, nedz pamatoti.

Krimināllikuma 174. pantā iekļautais regulējums nav pietiekami skaidrs gan tiesību piemērotājiem, gan sabiedrībai, kas, savukārt, raisa diskusijas par tiesību normu atbilstību bērna labākajām interesēm.

Krimināllikuma 174. pantā ietvertais regulējums ir veidots par labu vardarbības veicējam, nevis bērnam, kurš cieta no vardarbības, līdz ar to ir konstatējamas sistēmiska rakstura problēmas, kuras būtiski ietekmē bērnu interešu nodrošināšanu un ir kritiski vērtējama normas atbilstība Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā norādītajam tiesību principam, proti, bērnu tiesību prevalēšanai.

Bibliogrāfija

- Augstākās tiesas 2015. gada apkopojumos, tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret bērniem. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas> (skat. 28.09.2022). (In Latvian)
- Bērnu tiesības aizsardzības likums. LV, 199/200, 08.07.1998. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=49096> (skat. 28.09.2022). (In Latvian)
- Daugavpili pēc iespējamas vardarbības atstādina divus ģimenes mājas "Pilādzis" darbiniekus. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/daugavpili-pec-iespejamas-var darbibas-atstadina-divus-gimenes-majas-piladzis-darbiniekus-precizets.a474306/> (skat. 27.09.2022). (In Latvian)
- Daugavpils pilsētas bāriņtiesas administratīvā lieta Nr. 3-5/13-2020 (nav publicēta). (In Latvian)
- Daugavpils tiesas 2021. gada 24. septembra spriedums krimināllietā Nr. 11320018220. K12-0869-21[ECLI:LV:DAUT:2021:0924.11320018220.1.S]. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (skat. 09.10.2022). (In Latvian)
- Fiziska vardarbība pret bērnu. Pieejams: <https://centrsdardedze.lv/drosibas-biblioteka/par-var darbibu/fiziska-var darbiba-pret-bernu/> (skat. 28.09.2022). (In Latvian)
- Janusz K. A. (2019) *Child's Right to Respect*. Pieejams: https://ocaarchives.files.wordpress.com/2019/01/a_childs_right_to_respect_janusz_korczak.pdf (skat. 28.09.2022). (In English)

- Krimināllikums. LV, 199/200, 08.07.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> (skat. 28.09.2022). (In Latvian)
- Krug E. G., Dahlberg L. L., Mercy J. A., Zwi A. B., Lozano R. (2002) *The world report on violence and health*. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/11077126_The_world_report_on_violence_and_health (skat. 06.10.2022). (In English)
- Olsen D. A. (1984) *The Swedish Ban of Corporal Punishment*. Pieejams: <https://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2738&context=lawreview> (skat. 28.09.2022). (In English)
- Par vardarbību pret pusaudžiem “Nauksēnos” 7 lietās piemēro sodus. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/par-vardarbibu-pret-pusaudziem-nauksenos-7-lietas-piemero-sodus.a438407/> (skat. 27.09.2022). (In Latvian)
- Par vardarbību audžuģimenē bērni sūdzējās vietējā bāriņtiesā un policijā. Nesadzirdēti. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/par-vardarbibu-audzugimene-berni-sudzejas-vietēja-barintiesa-un-policija-nesadzirdeti.a357941/> (skat. 27.09.2022). (In Latvian)
- Rēzeknes tiesas 2022. gada 14. februāra spriedums krimināllietā, lietas arhīva Nr. K26-0058-22. [ECLI:LV:REZT:2022:0214.11110009319]. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (skat. 09.10.2022). (In Latvian)
- Rīgas rajona tiesas 2019. gada 21. novembra spriedums krimināllietā, lietas arhīva Nr. K33-0876-19/9. [ECLI:LV:RIRT:2019:1121.11355018715.3]. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (skat. 09.10.2022). (In Latvian)
- Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas 2020. gada 25. novembra nolēmums lietā Nr. 1A68046220, arhīva Nr. 1A-0462-20/14. [ECLI:LV:RPPT:2020:1125.1A68046220.2.S]. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (skat. 09.10.2022). (In Latvian)
- Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa 2020. gada 3. septembra nolēmums lietā Nr. 1A68031620, arhīva Nr. 1A-0316-20/14. [ECLI:LV:RPPT:2020:0903.1A68031620.2.S]. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (skat. 09.10.2022). (In Latvian)
- Stoltenborgh M., Bakermans-Kranenburg M. J., IJzendoorn M. H. (2013) The neglect of child neglect: a meta-analytic review of the prevalence of neglect. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 48(3), pp. 345–355, Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3568479/> (skat. 28.09.2022). (In English)
- The European Court of Human Rights in the case of A. v. the United Kingdom, 23 of September, 1998. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22696109%22%5D%22itemid%22:%5B%22001-58232%22%5D%22%7D> (skat. 30.09.2022). (In English)

- The European Court of Human Rights in the case of Tyrer v. the United Kingdom (Application no.5856/72) 25 of April, 1978. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22695464%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57587%22%5D%7D> (skat. 30.09.2022). (In English)
- Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2021. gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.bti.gov.lv/lv/jaunums/valsts-bernu-tiesibu-aizsardzibas-inspekcijas-2021-gada-publiskais-parskats> (skat. 27.09.2022). (In Latvian)
- Vidzemes rajona tiesas 2020. gada 28. jūlija spriedums krimināllietā Nr. 11904001620.K71-0822-20/28 [ECLI:LV:VRT:2020:0728.11904001620.2.S]. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (skat. 09.10.2022). (In Latvian)
- World Health Assembly, 25 of May 1996, forty – ninth world health assembly WHA49.25 Agenda item 30.2. Pieejams: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/179463/WHA49_R25_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (skat. 28.09.2022). (In English)

Legal aspects of neglect and violence against children

Summary

The creation of child-friendly justice is the priority goal of the legislator and specialists in the protection of children's rights, namely, the goal is to create a child-centered legal system, whose individual elements work in a unified synergy, ensuring the adoption of both immediate and long-term decisions and norms in accordance with the best interests of children.

The aim of the research is to evaluate and analyze the essence of the concept of violence against children, reflection of the concept in court practice and compliance of court practice with the best interests of children.

Tasks of the research – to provide insight and identify problematic issues, arising from the interpretation of legal norms and the application of legal norms, which in turn are related to violence against children.

The problem of the research – society's legal awareness and understanding of the consequences of violence on child development are clearly insufficient. Tolerance of violence against children is unacceptable and marginalizes the essence and meaning of the concept itself.

The novelty of the research – the author comprehensively analyzed the findings of judicial practice, resulting from cases, related to violence against children and justified the need to improve the existing legal regulation.

The main conclusion – the subjective assessment, knowledge, legal awareness and values of the person in charge of the criminal process, is the determining factor in the matter of the classification of the criminal offense or violation in relation to the violence committed against the child.

Key words: child, the best interests of the child, violence against the child, child friendly justice.

ZIŅAS PAR AUTORĪEM / ABOUT AUTHORS

Nikolajs JEFIMOVS (Latvija)

Dr. iur.,
Daugavpils Universitāte
nikolajs.jefimovs@du.lv

Igors TROFIMOVS (Latvija)

Dr. iur.,
Daugavpils Universitāte
igors.trofimovs@du.lv

Aldona KIPĀNE (Latvija)

Dr. iur.,
Rīgas Stradiņa universitāte
aldonakipane@inbox.lv

Ruta VELIKA (Latvija)

Doktorante, Mg. iur.,
Daugavpils Universitāte
rutix@inbox.lv

Jolanta RIMŠA-AUGUCEVIČA

(Latvija)
Bac. iur.,
Daugavpils Universitāte
jolanta.rimsha@inbox.lv

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp. (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sakumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitates daudzbarsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRAŠĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tables, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voo Brazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitates daudzbalziba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Tehniskais redaktors,
atbildīgais par izdevumu: **Nikolajs Jefimovs**

Maketētāja: **Vita Štotaka**

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespīests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” —
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.